

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Кафедра педагогіки вищої школи**

**Методичні вказівки до вивчення
навчальної дисципліни
ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА**
для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня
ступеня вищої освіти доктор філософії

Слов'янськ – 2021

УДК 378.016:37.013.74(072)

М 54

Рецензенти:

Гаврілова Л. Г. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики початкової освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Сипченко О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

М 54 Методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» денної та заочної форми навчання. / Уклад.: С. А. Саяпіна, Н. С. Гарань. Слов'янськ: ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2021. 62 с.

Методичні вказівки укладено відповідно до освітньої програми та навчального плану підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» денної та заочної форми навчання. Подано: силабус; робочу програму навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка»; навчально-методичні матеріали для лекцій, опорний конспект лекцій; інструктивно-методичні матеріали до практичних занять; дидактичне забезпечення самостійної роботи: вимоги до есе, рекомендації щодо використання інформаційних технологій і до складання ментальної карти (інтелектуальної карти); контрольні питання до екзамену. Призначається для викладачів закладів вищої освіти, здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня, науковців, науково-педагогічних працівників.

Друкується за рішенням Вченої ради
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
(протокол № 1 від 30.08.2021 р.)

ЗМІСТ

1. Передмова.
2. Силабус.
3. Робоча програма навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка».
4. Навчально-методичні матеріали для лекцій із навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка». Опорний конспект лекцій.
5. Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять із навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка».
6. Дидактичне забезпечення самостійної роботи
7. Контрольні питання до заліку з дисципліни «Порівняльна педагогіка».

ПЕРЕДМОВА

Модернізаційні процеси вимагають знань сучасного стану освіти в світі, основних тенденцій і пріоритетних напрямів подальшого розвитку. Знання є необхідною умовою професійної компетентності майбутнього фахівця, його орієнтації в процесах, що відбуваються в сучасній освіті. Вивчення курсу «Порівняльна педагогіка» дозволить здобувачам опанувати основи педагогічної грамотності в області порівняльної педагогіки – знаннями суті та змісту сучасних процесів у світовій освіті, пріоритетами розвитку, загальними і специфічними особливостями систем освіти в різних країнах світу.

З огляду на соціальну і педагогічну значущість порівняльної педагогіки в сучасному світі, методичні вказівки надають можливість ознайомитися із сутністю цивілізаційного підходу, що допускає різноманіття форм організації, розкриваючи властиву кожній із них систему цінностей, а також дозволяє поєднувати достоїнства об'єктивного та суб'єктивно-особистісного у вивченні освітніх реалій, повніше розкривати гуманістичний зміст і перспективи світового педагогічного процесу. Порівняльна педагогіка як одна з галузей педагогічної науки забезпечує цілісне бачення сучасних проблем освіти та демонструє можливості їх вирішення в міжнародному й національному контекстах. Акумулюючи знання про основні напрямки розвитку зарубіжних освітніх систем, порівняльна педагогіка дозволяє краще усвідомлювати пріоритети вітчизняної системи освіти, спрямовувати та прогнозувати її розвиток.

Змістове наповнення методичних вказівок навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка» покликано сприяти формуванню цілісної порівняльно педагогічної компетентності науковця-дослідника – кваліфікованого фахівця, який має високий рівень готовності до професійної діяльності у сфері вітчизняної та європейської науки й освіти

1. СИЛАБУС
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Кількість кредитів	5
Рік підготовки, семестр	1 2
Компонент освітньої програми	Обов'язковий
Викладач	Саяпіна С. А. – професор кафедри педагогіки вищої школи, доктор педагогічних наук, доцент. Гарань Н. С. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».
Контактна інформація	svetlana.sayapina65@gmail.com garan_nat@i.ua
Консультації	середа з 11.00 до 12.00
Анотація навчальної дисципліни	<i>об'єкт вивчення</i> – освітні системи різних країн світу, процеси, цілі, завдання та протиріччя реформування; інноваційні педагогічні та інформаційні технології в освіті. <i>предметом вивчення</i> навчальної дисципліни є стан, тенденції та закономірності розвитку освіти на глобальному, регіональному і локальному рівнях, порівняння українського та міжнародного педагогічного досвіду з метою взємозбагачення національних освітніх культур
Опис навчальної дисципліни	Метою вивчення навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка» є формування цілісної порівняльно педагогічної компетентності науковця-дослідника – кваліфікованого фахівця, який має високий рівень готовності до професійної діяльності у сфері вітчизняної та європейської науки й освіти. <i>Завдання вивчення навчальної дисципліни</i> «Порівняльна педагогіка»: сприяння кращому розумінню особливостей та тенденцій розвитку національного, регіонального та глобального просторів вищої освіти, розвиток навичок системного аналізу чинників розвитку вищої освіти; формування розуміння перспективних шляхів євроінтеграції системи вищої освіти України; формування розуміння шляхів підвищення якості освіти як головного імперативу сталого розвитку суспільства, чинника успішної кар'єри на національному та європейському ринках праці; розвиток здатності до порівняльного аналізу тенденцій інноваційного розвитку університетів у різних країнах; формування розуміння шляхів інноваційного розвитку сучасного світу, розвиток культурного кругозору, формування демократичної громадянської свідомості; формування широкого кола компетентностей, що необхідні для успішного працевлаштування в умовах суспільства знань. <i>Передумовами вивчення</i> навчальної дисципліни є набуті раніше компетентності та результати навчання з ОК: філософія освіти та науки, сучасні інформаційні технології. методологія наукових досліджень (за спеціальністю). <i>Програмні компетентності:</i>

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК-1 Здатність проєктувати й здійснювати комплексні дослідження на засадах системного наукового світогляду, сформованих знань із філософії наукової діяльності та соціокультурних проблем.

ЗК-4 Готовність до створення та інтерпретації нових знань через наукове дослідження або інші передові вчення такої якості, що відповідають вимогам національного та міжнародного рівнів, до діяльності в інтернаціональних дослідницьких групах.

ЗК-7 Здатність генерувати нові ідеї (креативність) під час вирішення дослідницьких і практичних задач, у тому числі у міждисциплінарних галузях.

ЗК-8 Здатність до володіння культурою наукового дослідження в галузі освіти; використання у дослідженні новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

ФК-1 Здатність конструювати концепцію науково-педагогічного дослідження і розробляти методичні рекомендації щодо впровадження одержаних результатів дослідження у галузі 01 Освіта.

ФК-3 Здатність інтерпретувати результати педагогічного дослідження, оцінювати межі їх застосування, можливі ризики впровадження в освітньому й соціокультурному середовищі, розробляти напрями подальших досліджень.

ФК-4 Здатність цілісно розуміти історію і теорію педагогіки, екстраполювати їх досягнення на сучасну освітню й наукову практику й окреслювати перспективи розвитку.

ФК-6 Здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі освіти.

ФК-7 Володіння системою педагогічних категорій і методів їх використання з метою розв'язання дослідницьких і практичних завдань навчання і виховання.

ФК-10 Здатність застосовувати знання про сучасні досягнення в освіті/педагогіці.

ФК-11 Здатність виділяти актуальні проблеми розвитку педагогіки та сучасної системи освіти, аналізувати та пропонувати оптимальні шляхи їх вирішення науковому товариству.

ФК-12 Здатність вибудовувати студентоцентровану взаємодію зі студентами, розвивати їх емоційний і соціальний інтелект, створювати позитивні міжособистісні відносини й доброзичливий психологічний клімат, підтримувати академічну атмосферу та культуру в ЗВО.

Ключові слова: порівняльна педагогіка, система вищої освіти, модернізація освітньої діяльності, якість вищої освіти, освітня реформа заклад освіти.

Очікувані результати навчання:

ПРН-2 Застосовувати основні наукові підходи і методи науково-дослідної діяльності; методи критичного аналізу й оцінки сучасних наукових досягнень під час розв'язування дослідницьких і практичних завдань, у тому числі в міждисциплінарних галузях.

ПРН-3 Застосовувати різні види письмових текстів та усних

	<p>виступів; розуміти зміст складних текстів з наукових проблем, у тому числі вузькоспеціальних, стилістичні особливості оформлення результатів дослідження у письмовій та усній формі під час роботи в групі з інтернаціональним складом.</p> <p>ПРН-8 Системно аналізувати та гнучко застосовувати у практичній педагогічній діяльності цікаві й перспективні освітні інновації, адаптуючи їх до можливостей і потреб конкретної аудиторії, а також використовувати широкі можливості інформаційних технологій.</p> <p>ПРН-9 Проводити аналіз основних світоглядних і методологічних проблем галузі та суміжних із нею наук; планувати професійну діяльність у сфері наукових досліджень.</p> <p>ПРН-11 Оперувати різними методами і засобами дослідницької діяльності педагога; володіти способами збору, систематизації та обробки інформації, інтерпретації отриманих результатів, вивчення та творче застосування педагогічної спадщини і досвіду роботи педагогів-новаторів, вміннями робити висновки.</p> <p>ПРН-13 Здійснювати критичний аналіз сучасної системи освіти; створювати умови конструктивної взаємодії з усіма суб'єктами освітньо-виховного процесу.</p> <p><i>Матеріали та ресурси:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - дистанційний курс «Порівняльна педагогіка» URL: http://ddpu.edu.ua:9090/moodle/course/view.php?id=2115 - Інтернет-ресурси для відео матеріалів: youtube. - Програми презентацій: Microsoft PowerPoint, Open Office Impress. - Веб-сервіси для створення ментальних карт (mind-map, mindmapping): FreeMind, SpiderScribe, Bubbl.us, MindMeister, Mindomo. - мультимедійний проектор, екран, Комп'ютер (ноутбук), програмне забезпечення, підключення до мережі Інтернет; - бібліотечні фонди.
Теми	<p>Тема 1. Порівняльна педагогіка як галузь наукових знань</p> <p>Тема 2. Історичні витoki вищої освіти: глобальний, європейський та національний контексти</p> <p>Тема 3. Суспільно-політичні, соціально-економічні та культурноосвітні чинники розвитку вищої освіти в суспільстві знань</p> <p>Тема 4. Тенденції модернізації освітньої діяльності вищої школи в ЄС та в Україні</p> <p>Тема 5. Наукова та інноваційна діяльність закладів вищої освіти у світі, ЄС та в Україні: тенденції розвитку</p> <p>Тема 6. Забезпечення якості вищої освіти: європейський, національний та інституційний виміри</p> <p>Тема 7. Інноваційні підходи до менеджменту вищої освіти в сучасному світі</p> <p>Тема 8. Болонський процес як стратегія формування Європейського простору вищої освіти: цілі, етапи розвитку, виміри змін</p>
Методичні поради для викладачів «Як навчати?»	<p><i>Методи навчання:</i> поєднання традиційних та інтерактивних методів навчання з використанням інноваційних технологій.</p> <p>Словесні методи: інтерактивні лекції (проблемні лекції, лекції-</p>

	<p>дискусії, лекції-презентації, лекції-демонстрації з використанням мультимедійного обладнання).</p> <p>Практичні методи: практичні заняття, навчальні дискусії, робота в групах, робота в парах.</p> <p>Наочні методи: методи спостереження, ілюстрації, демонстрації, презентації.</p> <p>Робота з навчально-методичною літературою: конспектування, тезування, аналіз.</p> <p>Відеометод у сполученні з новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерними засобами навчання: дистанційні, мультимедійні, веб-орієнтовані та ін.</p> <p>Самостійна робота: складання глосарію, ментальних карт, таблиць, розробка проєкту, написання доповіді, есе, повідомлення, підготовка презентацій.</p>																																																																												
<p>Методичні поради для здобувачів «Як навчатися?»</p>	<p>Здобувачі опрацьовують теоретичний матеріал лекцій і презентацій; готуються до практичних занять, складають ментальні карти, розробляють проєкт, пишуть есе, готують презентації, доповіді.</p> <p>Види роботи здобувачів: складання глосарію, виконання комплексних завдань, порівняльний аналіз, розробка мультимедійних презентацій, робота над науковим повідомленням, перегляд та обговорення відеоматеріалів, підготовка виступів, творчих звітів, робота в парах, у групах, презентації результатів виконаних завдань тощо.</p>																																																																												
<p>Оцінювання</p>	<p>Види, методи та форми контролю: спостереження за навчальною діяльністю здобувачів, усне опитування, оцінювання самостійної роботи (проєкт, доповідь, есе, повідомлення, презентація, складання глосарію, ментальних карт, таблиць), екзамен.</p> <p>Упродовж вивчення дисципліни здобувач повинен набрати 60-100 балів. 60 балів – визначається як сумарна мінімальна кількість балів для отримання допуску до складання заліку, 100 балів – сумарна максимальна кількість балів. Підсумковий контроль: екзамен.</p> <p><i>Розподіл балів із дисципліни</i></p> <p>Розподіл балів, що присвоюється здобувачам, із розподілом за темами за результатами поточного контролю (денна форма навчання)</p> <table border="1" data-bbox="544 1512 1450 1968"> <thead> <tr> <th rowspan="2">Тема</th> <th colspan="2">Лекції</th> <th colspan="2">Практичні заняття</th> <th colspan="2">Самостійна робота</th> </tr> <tr> <th>Max</th> <th>Min</th> <th>Max</th> <th>Min</th> <th>Max</th> <th>Min</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Т 1</td> <td>1</td> <td>0,5</td> <td>5</td> <td>2</td> <td>8</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>Т 2</td> <td>1</td> <td>0,5</td> <td>-</td> <td>-</td> <td>8</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>Т 3</td> <td>1</td> <td>0,5</td> <td>5</td> <td>2</td> <td>8</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>Т 4</td> <td>1</td> <td>0,5</td> <td>-</td> <td>-</td> <td>8</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>Т 5</td> <td>1</td> <td>0,5</td> <td>5</td> <td>2</td> <td>8</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>Т 6</td> <td>1</td> <td>0,5</td> <td>-</td> <td>-</td> <td>9</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>Т.7</td> <td>1</td> <td>0,5</td> <td>5</td> <td>2</td> <td>9</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>Т.8</td> <td>1</td> <td>0,5</td> <td>5</td> <td>2</td> <td>9</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>Разом</td> <td>8</td> <td>4</td> <td>25</td> <td>10</td> <td>67</td> <td>42</td> </tr> </tbody> </table> <p>Розподіл балів, що присвоюється здобувачам, із</p>	Тема	Лекції		Практичні заняття		Самостійна робота		Max	Min	Max	Min	Max	Min	Т 1	1	0,5	5	2	8	6	Т 2	1	0,5	-	-	8	6	Т 3	1	0,5	5	2	8	6	Т 4	1	0,5	-	-	8	6	Т 5	1	0,5	5	2	8	6	Т 6	1	0,5	-	-	9	6	Т.7	1	0,5	5	2	9	5	Т.8	1	0,5	5	2	9	5	Разом	8	4	25	10	67	42
Тема	Лекції		Практичні заняття		Самостійна робота																																																																								
	Max	Min	Max	Min	Max	Min																																																																							
Т 1	1	0,5	5	2	8	6																																																																							
Т 2	1	0,5	-	-	8	6																																																																							
Т 3	1	0,5	5	2	8	6																																																																							
Т 4	1	0,5	-	-	8	6																																																																							
Т 5	1	0,5	5	2	8	6																																																																							
Т 6	1	0,5	-	-	9	6																																																																							
Т.7	1	0,5	5	2	9	5																																																																							
Т.8	1	0,5	5	2	9	5																																																																							
Разом	8	4	25	10	67	42																																																																							

**розподілом за темами за результатами поточного контролю
(заочна форма навчання)**

Тема	Лекції		Практичні заняття		Самостійна робота	
	Max	Min	Max	Min	Max	Min
T 1	1	0,5	5	2	8	6
T 2	1	0,5	-	-	8	6
T 3	1	0,5	5	2	8	6
T 4	1	0,5	-	-	8	6
T 5	1	0,5	5	2	8	6
T 6	1	0,5	-	-	9	6
T.7	1	0,5	5	2	9	5
T.8	1	0,5	5	2	9	5
Разом	8	4	25	10	67	42

100 балів – сумарна максимальна кількість балів, 60 балів – сумарна мінімальна кількість балів.

Політика щодо дедлайнів і перескладань: роботи, що здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (75% від можливої максимальної кількості балів за відповідний вид діяльності).

Перескладання підсумкового контролю відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин (лікарняний).

Політика щодо академічної доброчесності: списування під час заліку заборонено (у т.ч. із використанням мобільних девайсів). Мобільні пристрої дозволяється використовувати лише під час підготовки до практичних завдань і у процесі заняття.

Політика щодо відвідування: відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання, за яке нараховуються бали. За об'єктивних причин (хвороба, працевлаштування, міжнародне стажування) навчання може відбуватись дистанційно за погодженням із керівництвом.

Переваги вивчення навчальної дисципліни «Бонус вивчення»

Навчальну дисципліну «Порівняльна педагогіка» розроблено відповідно до потреб здобувачів, ураховано персоналізовані траєкторії навчання; вивчення даного курсу передбачає набуття теоретичних знань і практичних навичок щодо історичних витоків вищої освіти, суспільно-політичних, соціально-економічних та культурноосвітніх чинників розвитку вищої освіти в суспільстві знань, тенденцій модернізації освітньої діяльності вищої школи в ЄС та в Україні, інноваційних підходів до менеджменту вищої освіти в сучасному світі, наукової й інноваційної діяльності закладів вищої освіти у світі, ЄС і в Україні.

2. РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Обов'язкова	
Загальна кількість годин – 150	Рік підготовки:	
	1-й	1-й
	Семестр	
	2-й	2-й
	Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: контактних – 5 самостійної роботи – 2	30 год.	30 год.
	Практичні	
	10 год.	10 год.
	Самостійна робота	
	110 год.	110 год.
	Вид контролю: екзамен	

Метою вивчення навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка» є формування цілісної порівняльно педагогічної компетентності науковця-дослідника – кваліфікованого фахівця, який має високий рівень готовності до професійної діяльності у сфері вітчизняної та європейської науки й освіти

2. МАТРИЦЯ

компетентностей, програмних результатів навчання, методів навчання, методів контролю з навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка»

Компетентності, які формуються з посиланням на шифр відповідно до освітньої програми	Програмні результати навчання з посиланням на шифр відповідно до освітньої програми	Методи навчання	Методи контролю
<p>ЗК-1 Здатність проектувати й здійснювати комплексні дослідження на засадах системного наукового світогляду, сформованих знань із філософії наукової діяльності та соціокультурних проблем.</p> <p>ЗК-4 Готовність до створення та інтерпретації нових знань через наукове дослідження або інші передові вчення такої якості, що відповідають вимогам національного та міжнародного рівнів, до діяльності в інтернаціональних дослідницьких групах.</p> <p>ЗК-7 Здатність генерувати нові ідеї (креативність) під час вирішення дослідницьких і практичних задач, у тому числі у міждисциплінарних галузях.</p> <p>ЗК-8 Здатність до володіння культурою наукового дослідження в галузі освіти; використання у дослідженні новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.</p> <p>ФК-1 Здатність конструювати концепцію науково-педагогічного дослідження і розробляти методичні рекомендації щодо впровадження одержаних результатів дослідження у галузі 01 Освіта.</p> <p>ФК-3 Здатність інтерпретувати результати педагогічного дослідження, оцінювати межі</p>	<p>ПРН-2 Застосовувати основні наукові підходи і методи науково-дослідної діяльності; методи критичного аналізу й оцінки сучасних наукових досягнень під час розв'язування дослідницьких і практичних завдань, у тому числі в міждисциплінарних галузях.</p> <p>ПРН-3 Застосовувати різні види письмових текстів та усних виступів; розуміти зміст складних текстів з наукових проблем, у тому числі вузькоспеціальних, стилістичні особливості оформлення результатів дослідження у письмовій та усній формі під час роботи в групі з інтернаціональним складом.</p> <p>ПРН-8 Системно аналізувати та гнучко застосовувати у практичній педагогічній діяльності цікаві й перспективні освітні інновації, адаптуючи їх до можливостей і потреб конкретної аудиторії, а також використовувати широкі можливості інформаційних технологій.</p> <p>ПРН-9 Проводити аналіз основних світоглядних і методологічних проблем галузі та суміжних із нею наук; планувати професійну діяльність у сфері наукових</p>	<p>Словесні методи: інтерактивні лекції (проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції-презентації, лекції-демонстрації з використанням мультимедійного обладнання).</p> <p>Практичні методи: практичні заняття, навчальні дискусії, робота в групах, робота в парах.</p> <p>Наочні методи: методи спостереження, ілюстрації, демонстрації, презентації.</p> <p>Робота з навчально-методичною літературою: конспектування, тезування, аналіз.</p> <p>Відеометод у сполученні з новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерними засобами навчання: дистанційні, мультимедійні, веб-орієнтовані.</p>	<p>Спостереження за навчальною діяльністю здобувачів, усне опитування, оцінювання самостійної роботи (проект, доповідь, есе, повідомлення, презентація, складання глосарію, ментальних карт, таблиць), екзамен</p>

<p>їх застосування, можливі ризики впровадження в освітньому й соціокультурному середовищі, розробляти напрями подальших досліджень.</p> <p>ФК-4 Здатність цілісно розуміти історію і теорію педагогіки, екстраполювати їх досягнення на сучасну освітню й наукову практику й окреслювати перспективи розвитку.</p> <p>ФК-6 Здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі освіти.</p> <p>ФК-7 Володіння системою педагогічних категорій і методів їх використання з метою розв'язання дослідницьких і практичних завдань навчання і виховання.</p> <p>ФК-10 Здатність застосовувати знання про сучасні досягнення в освіті/педагогіці.</p> <p>ФК-11 Здатність виділяти актуальні проблеми розвитку педагогіки та сучасної системи освіти, аналізувати та пропонувати оптимальні шляхи їх вирішення науковому товариству.</p> <p>ФК-12 Здатність вибудовувати студентоцентровану взаємодію зі студентами, розвивати їх емоційний і соціальний інтелект, створювати позитивні міжособистісні відносини й доброзичливий психологічний клімат, підтримувати академічну атмосферу та культуру в ЗВО.</p>	<p>досліджень.</p> <p>ПРН-11 Оперувати різними методами і засобами дослідницької діяльності педагога; володіти способами збору, систематизації та обробки інформації, інтерпретації отриманих результатів, вивчення та творче застосування педагогічної спадщини і досвіду роботи педагогів-новаторів, вміннями робити висновки.</p> <p>ПРН-13 Здійснювати критичний аналіз сучасної системи освіти; створювати умови конструктивної взаємодії з усіма суб'єктами освітньо-виховного процесу.</p>	<p>Самостійна робота: складання глосарію, ментальних карт, таблиць, розробка проєкту, написання доповіді, есе, повідомлення, підготовка презентацій.</p>	
---	---	--	--

3. Структура навчальної дисципліни
Опис навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин							
	денна форма				заочна форма			
	Усього	зокрема			Усього	зокрема		
		Л.	пр.	с.р.		Л.	пр.	с.р.
Тема 1. Порівняльна педагогіка як галузь наукових знань	18	4	2	12	18	4	2	12
Тема 2. Історичні витоки вищої освіти: глобальний, європейський та національний контексти	18	4	-	14	18	4	-	14
Тема 3. Суспільно-політичні, соціально-економічні та культурноосвітні чинники розвитку вищої освіти в суспільстві знань	20	4	2	14	20	4	2	14
Тема 4. Тенденції модернізації освітньої діяльності вищої школи в ЄС та в Україні	18	4	-	14	18	4	-	14
Тема 5. Наукова та інноваційна діяльність закладів вищої освіти у світі, ЄС та в Україні: тенденції розвитку	20	4	2	14	20	4	2	14
Тема 6. Забезпечення якості вищої освіти: європейський, національний та інституційний виміри	18	4	-	14	18	4	-	14
Тема 7. Інноваційні підходи до менеджменту вищої освіти в сучасному світі	20	4	2	14	20	4	2	14
Тема 8. Болонський процес як стратегія формування Європейського простору вищої освіти: цілі, етапи розвитку, виміри змін	18	2	2	14	18	2	2	14
Усього годин	150	30	10	110	150	30	10	110

4. Програма навчальної дисципліни

4.1. Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Д.ф.н	З.ф.н
1.	Тема 1. Порівняльна педагогіка як галузь наукових знань	4	4
2.	Тема 2. Історичні витоки вищої освіти: глобальний, європейський та національний контексти	4	4
3.	Тема 3. Суспільно-політичні, соціально-економічні та культурноосвітні чинники розвитку вищої освіти в суспільстві знань	4	4
4.	Тема 4. Тенденції модернізації освітньої діяльності вищої школи в ЄС та в Україні	4	4
5.	Тема 5. Наукова та інноваційна діяльність закладів вищої освіти у світі, ЄС та в Україні: тенденції розвитку	4	4
6.	Тема 6. Забезпечення якості вищої освіти: європейський, національний та інституційний виміри	4	4
7.	Тема 7. Інноваційні підходи до менеджменту вищої освіти в сучасному світі	4	4
8.	Тема 8. Болонський процес як стратегія формування Європейського простору вищої освіти: цілі, етапи розвитку, виміри змін	2	2
	Разом	30	30

4.2. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Д.ф.н	З.ф.н
1.	Тема 1. Становлення й розвиток порівняльної педагогіки.	2	2
2.	Тема 2. Порівняльна педагогіка як наукова дисципліна й навчальний предмет.	2	2
3.	Тема 3. Освітні реформи в країнах зарубіжжя.	2	2
4.	Тема 4. Вища освіта України і Болонський процес.	2	2
5.	Тема 5. Альтернативні освітні заклади в країнах Заходу.	2	2
	Разом	10	10

4.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Д.ф.н	З.ф.н
1.	Основні концепції порівняльної педагогіки	12	12
2.	Освітня політика як інструмент реалізації суспільних та економічних цілей держави та задоволення потреб населення	14	14
3.	Роль і напрями діяльності в галузі проведення компаративістських досліджень з освіти	14	14
4.	Структура та методологічні засади порівняльних досліджень	14	14
5.	Система вищої освіти України	14	14
6.	Приватні заклади у сучасних освітніх системах	14	14
7.	Тенденції розвитку освіти в США та Японії.	14	14
8.	Система контролю і оцінки знань у світовій освіті	14	14
	Разом	110	110

5. Критерії оцінювання результатів навчання

Критерії оцінювання результатів навчання здобувачів, затверджені в ДДПУ (для оцінювання екзамену):

За накопичувальною 100 – бальною шкалою	За національною шкалою	
	для екзаменів, звітів з практики, курсових робіт	для заліків
90 – 100 балів	відмінно	зараховано
89 – 75 балів	добре	
60 – 74 балів	задовільно	
26 – 59 балів	незадовільно	не зараховано
0 – 25 балів	неприйнятно	

Здобувачі, які за поточним оцінюванням у семестрі мають результат навчання з дисципліни 60 балів і вище, можуть, за бажанням, бути:

- звільнені від складання екзамену й отримати в результаті оцінювання 60-80 балів, що відповідають кількості балів поточного оцінювання з навчальної дисципліни;
- звільнені від складання екзамену й отримати в результаті оцінювання 81-100 балів, що відповідають кількості балів поточного оцінювання з навчальної дисципліни, за відсутності пропусків занять з усіх предметів семестру без поважних причин (до 10%), але за обов'язкового надання в деканат виконаних самостійних завдань з відповідної дисципліни.

6. Засоби діагностики результатів навчання

Діагностика результатів навчання включає диференційований та об'єктивний облік результатів освітньої діяльності здобувачів. Засоби діагностики результатів навчання здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня ступеня вищої освіти доктор філософії із навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка» передбачають поточне опитування на практичних заняттях і в процесі консультативної роботи; опитування та співбесіда на лекційних заняттях; перевірка розробленого проєкту, конспектів літературних джерел, доповідей, есе, повідомлень, презентацій, складеного глосарію, ментальних карт, таблиць; екзамен.

7. Рекомендована література

Основна

1. Будник О. Порівняльна педагогіка : методичні рекомендації до вивчення курсу. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/2290.pdf>
2. Компаративна педагогіка вищої школи. Електронний посібник для самостійної роботи здобувачів наукового ступеня «доктор філософії» спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/педагогіка. Полтава, 2019. URL: <http://surl.li/acspb>
3. Сбруєва А. Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти : навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 319 с. URL: http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/10917/1/Comparative_Higher_Education_Hanbook_2021n.pdf
4. Смолюк І., Смолюк С. Порівняльна педагогіка: навчально-методичний посібник. Луцьк : ФОП Покора І.О. 2019, 238 с.

Додаткова

1. Кухта М., Ваколя З. Порівняльна педагогіка: методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 17 с. URL: <http://surl.li/acspw>

2. Локшина О. Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання. Український педагогічний журнал. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrj_2016_2_3.
3. Локшина О. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. Український педагогічний журнал, 2019 № 3. С. 21–30. URL: <http://uej.undip.org.ua/upload/iblock/c76/c7686993>
4. Мельник Н. Переклад англomовної педагогічної термінології у компаративних дослідженнях. Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів і сектору безпеки: Матер. III Міжн. наук.–практ. конф. Київ, 2019. С. 102–105.
5. Павленко В. Компаративна педагогіка: Посібник–практикум. Житомир, 2019. 60 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/30382/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
6. Порівняльна педагогіка: методологічні орієнтири українських компаративістів : хрестоматія / авторський колектив, Київ. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714839/1/maket_2.pdf

8. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua>
2. Портал сучасних педагогічних ресурсів. URL.: <http://www.intellect-invest.org.ua>
3. Освіта України. URL: <http://osvita-ukrainy.com.ua>
4. Інформаційний сайт Міжнародного бюро освіти ЮНЕСКО. URL.: <http://www.ibe.unesco.org/countries/countrydossiers.htm>.
5. Інформаційний сайт Європейського центру вищої освіти CEPES. URL: <http://www.cepes.ro>.
6. Інформаційний сайт Асоціації європейських університетів (European University Association,). URL: <http://www.eua.be>.
7. Інформація про системи освіти країн – членів ЄС на сайті інформаційної мережі EURYDICE URL: <http://www.eurydice.org/portal/page/portal/eurydice/EuryCountry>.
8. Інформаційний сайт Світової ради товариств порівняльної педагогіки World Council of Comparative Education Societies. URL: <https://wcces-online.org/>
9. Інформаційний сайт Інституту педагогіки НАПН України. Відділ порівняльної педагогіки. URL: <http://undip.org.ua/structure/research%20units/>
10. . Інформаційний сайт Higher Education Special Interest Group URL: <https://www.higheredsig.org/higher-education-institutes>
11. Інформаційний сайт Comparative and International Education Society (CIES). URL: <https://www.cies.us/>

9. Посилання на дистанційний курс

дистанційний курс «Порівняльна педагогіка»
<http://ddpu.edu.ua:9090/moodle/course/view.php?id=2115>

3. Навчально-методичні матеріали для лекцій із навчальної дисципліни «Порівняльна педагогіка» Опорний конспект лекцій.

Тема 1. Порівняльна педагогіка як галузь наукових знань

Мета вивчення: мати уявлення про основні поняття об'єкт, предмет, функції та завдання порівняльної педагогіки, методи порівняльно-педагогічних досліджень

Обладнання: мультимедійний проєктор, комп'ютер, програмний продукт Microsoft Office PowerPoint 2007.

План лекції:

1. Об'єкт, предмет, функції та завдання порівняльної педагогіки.
2. Внутрішньопедагогічні та міжгалузеві зв'язки порівняльної педагогіки.
3. Методи порівняльно-педагогічних досліджень.

Рекомендована література

Основна: 1, 2, 4.

Додаткова: 1, 2, 5.

Ключові поняття: об'єкт, предмет, функції, завдання, порівняльна педагогіка, методи порівняльно-педагогічних досліджень, міжгалузеві зв'язки

Основний зміст

1. Об'єкт, предмет, функції та завдання порівняльної педагогіки

Об'єкт науки – це частина об'єктивної реальності, певна система або широкий багатогранний процес, явище, на які спрямоване наукове дослідження. Об'єктом порівняльної педагогіки є:

- освіта як процес соціокультурного відтворення людини в сучасному світі та соціальний інститут у глобальному, регіональному та національному масштабах (З. Н. Курлянд, О. С. Цокур, І. М. Богданова та ін.);
- розвиток освіти на сучасному етапі (Б. Вульфсон, З. Мальцова); педагогічна теорія і практика в різних країнах і регіонах світу (М. Родіонов);
- освіта і виховання на сучасному етапі (А. Джуринський).

Об'єктом дослідження порівняльної педагогіки є розвиток освіти на глобальному (світовому), регіональному (окремих материків, частин світу) та локальному (окремих держав – національному, частин держав – етнічному) рівнях в її минулому, сучасному та майбутньому аспектах. Деякі вчені вважають порівняльну педагогіку дисципліною, яка вивчає лише закордонний педагогічний досвід. Слід зауважити, що ця наука водночас є національною й інтернаціональною. Науковці кожної країни розглядають закордонний досвід крізь призму і пріоритети вітчизняної школи і педагогіки.

Предмет науки – це сторони, аспекти, елементи об'єкта, що підлягають безпосередньому вивченню й опосередковані людиною в процесі наукового дослідження з певною метою в конкретних умовах.

Предметом порівняльної педагогіки є:

- стан, тенденції та закономірності розвитку світового (зарубіжного й вітчизняного) педагогічного досвіду, а також сучасних національних педагогічних культур; стан, основні тенденції та закономірності розвитку освіти в різних країнах, геополітичних регіонах і в глобальному масштабі; співвідношення загальних тенденцій і національної або регіональної специфіки, позитивні й негативні аспекти міжнародного педагогічного досвіду, форми і способи взаємозбагачення національних педагогічних культур; компаративізм (порівняння) й узагальнення виховання та освіти, шкільного педагогічного досвіду країн з яскраво вираженими відмінностями.

Предметом дослідження порівняльної педагогіки можна вважати стан,

тенденції та закономірності розвитку освіти на глобальному, регіональному та локальному рівнях, порівняння (компаративізм) міжнародного та вітчизняного педагогічного досвіду з метою взаємозбагачення національних освітніх культур. Терміном «компаративізм» (від лат. порівняльний) широко послуговувалися як у вітчизняному літературознавстві (один із методів зіставлення творів літератур різних країн і народів), так і в мовознавстві (порівняльно-історичний метод для встановлення та дослідження спорідненості мов). Компаративістику розглядали як розділ мовознавства, присвячений порівняльно-історичному вивченню споріднених мов. Нині цей термін уживається в ширшому значенні. Щодо порівняльної педагогіки компаративізм розглядається як виявлення та порівняння спільних і специфічних закономірностей, тенденцій розвитку освітньо-виховних (педагогічних) систем різних країн світу з метою подальшого їх удосконалення.

Основними функціями порівняльної педагогіки є: аналіз (у порівняльному плані) стану, закономірностей і тенденцій розвитку освіти і виховання у різних країнах світу; розкриття співвідношення загальних тенденцій і національної (регіональної) специфіки; виявлення позитивних і негативних аспектів міжнародного педагогічного досвіду, форм і способів взаємозбагачення національних освітніх культур; прогнозування напрямів розвитку освіти (школи і педагогіки) в майбутньому; уніфікація, впорядкування та адаптація зарубіжних термінів і понять з метою вивчення і запровадження міжнародного педагогічного досвіду (наприклад, у різних країнах світу по-різному трактують поняття «виховання», «середня освіта», «вища освіта»).

Завдання порівняльної педагогіки полягають у систематичному аналізі джерельної бази освітніх систем різних країн світу з метою виявлення глобальних закономірностей і тенденцій розвитку освіти та врахування їх специфіки у вітчизняній педагогіці; виявленні суперечностей і тенденцій сучасного та перспективного розвитку вітчизняної освіти на основі аналізу досягнень і недоліків у зарубіжному педагогічному досвіді; розробленні та використанні уніфікованих, науково обґрунтованих критеріїв оцінки якості та ефективності освіти країн з метою здійснення об'єктивного порівняння (виявлення досягнень і недоліків, специфічних відмінностей та подібних рис); зіставленні педагогічних ідей і шкільної практики та формулюванні на цій основі теоретичних підходів універсального, прогностичного характеру.

2. Внутрішньопедагогічні та міжгалузеві зв'язки порівняльної педагогіки

Порівняльна педагогіка передбачає аналіз сучасного стану та перспектив розвитку всіх ланок систем зарубіжної і вітчизняної освіти (дошкільна – шкільна – позашкільна – професійно-технічна – вища – післядипломна, або освіта дорослих) та порівняння національних систем виховання й освіти, специфіки підготовки кадрів, управління закладами освіти. Усе це потребує широкого використання даних зарубіжної та вітчизняної педагогіки, що нагромадилися в інших галузях педагогічного знання:

- в методології педагогічної науки, теорії навчання і виховання, теорії управління педагогічними системами, педагогічної майстерності та наукової організації праці педагога, школознавстві;
- в дошкільній педагогіці, педагогіці школи, професійно-технічній педагогіці, педагогіці вищої школи, виробничій, соціальній педагогіці, педагогіці сім'ї, дорослих (андрагогіці), професійній (військовій, інженерній, медичній тощо) педагогіці, спеціальній педагогіці, історії педагогіки, методиці та дидактиці окремих педагогічних дисциплін.

Предмет порівняльної педагогіки міждисциплінарний. Вона тісно пов'язана

з низкою галузей наукового знання, а саме: філософією та економікою освіти, правознавством, політологією, психологією, соціологією (освіти, праці, науки, молоді, сім'ї, пізнання), історією, демографією, культурологією, менеджментом тощо. Порівняльна педагогіка не лише запозичує дані інших наук, результатами її досліджень широко послуговуються філософи, економісти, юристи, політологи, психологи, соціологи, історики, демографи, культурологи, управлінці з метою глибокого розуміння власних проблем.

3. Методи порівняльно-педагогічних досліджень

Порівняльно-педагогічне дослідження – це спеціально організований процес пізнання, в якому формуються теоретичні систематизуючі знання про сутність педагогічних фактів, явищ, процесів, що відбуваються в різних освітніх системах на глобальному (світовому), регіональному (континентальному) та локальному (національному, етнічному) рівнях з метою виявлення загальних спільних і відмінних рис, педагогічного досвіду для подальшого удосконалення цих систем. Порівняльно-педагогічне дослідження, як і будь-яке наукове, має бути: об'єктивним, відтворюваним, доказовим і наочним. Методологічною основою порівняльно-педагогічних досліджень є такі підходи: а) цивілізаційний (освітній процес розглядається з позицій тих чи тих аспектів цивілізації – матеріальних, політичних, культурних, наукових, релігійних тощо); б) антропологічний (освітній процес розглядається з позицій людини, її потреб); в) синхронний (просторове розгортання освітнього процесу у співвідношенні з іншими цивілізаціями, регіонами) та діахронний (просторове розгортання освітнього процесу у співвідношенні різних культурно-історичних циклів у межах однієї цивілізації).

У порівняльній педагогіці застосовують різні методи досліджень. Розгляньмо їх.

Вивчення джерел різних країн, а саме:

- державних документів – конституцій, актів, законів, постанов, інструкцій різних рівнів, що регулюють діяльність освітніх установ і є найважливішим першоджерелом при вивченні як стану, так і тенденцій розвитку освіти в країні, оскільки на сучасному етапі у більшості країн освіта має переважно державний характер;
- документів і матеріалів громадських, професійних та політичних організацій, їх форумів, присвячених програмним діям у справі розвитку освіти;
- міжнародних документів – матеріалів і документів ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, міжнародних конференцій з питань освіти під егідою Міжнародного бюро освіти, Всесвітньої ради товариств порівняльної педагогіки, міжнародних професійних учительських спілок; матеріали та рекомендації форумів (Ради Європи, зокрема Болонська декларація, країн Африки, Латинської Америки, арабських країн тощо);
- документів, у яких безпосередньо фіксуються змістовний (навчальні плани, програми, підручники, навчальні посібники, поурочні плани вчителів, програми або плани роботи конкретних шкіл), процесуальний (класні журнали, педагогічні щоденники вчителів, протоколи засідань педагогічних рад, батьківських зборів) та результативний (контрольні та творчі роботи учнів, тести, іспити) компоненти освіти і навчальний процес;
- літературних, які відображають повсякденне життя шкіл та інших навчальних закладів, їхні проблеми, основні напрями і способи модернізації освіти (педагогічні журнали і газети; науково-педагогічні, психологічні, соціологічні журнали; книги з питань освіти; публікації міжнародних організацій – МПБ, ЮНЕСКО, ООН, ЮНІСЕФ; наукові праці з питань освіти; всесвітня мережа Інтернет тощо).

Вивчення джерельної бази супроводжується аналізом, зіставленням, порівнянням, виокремленням найхарактерніших рис дійсності тощо. Вивчення статистичних даних, які характеризують освіту кожної країни: в одних країнах

збирання даних обмежується невеликим числом параметрів; в інших – статистика містить найрізноманітніші відомості (США, Франція, Японія).

До найпоширеніших параметрів статистичної звітності в освіті належать: кількість учнів, здобувачів у навчальних закладах різного типу; частка охоплення учнів початковою, основною, старшою школою, кількість здобувачів на 10 тис. чол. населення, кількість учителів (чоловічої та жіночої статі, загалом), рівень їхньої професійної підготовки; частка витрат на освіту у ВНП; витрати на навчання одного учня, здобувача; середня кількість комп'ютерів на школу, на кількість здобувачів; частка повністю неграмотного та функціонально неграмотного населення. Деякі показники освіти враховуються ООН при визначенні індексу людського розвитку для кожної країни. Важливим є здійснення кількісного та якісного аналізу статистичних даних. Метод спостереження – один із провідних у комплексі методів вивчення освіти інших народів, що залежить від знання мови країни, в якій воно здійснюється, та вміння контактувати з об'єктами спостереження. Спостереження може бути звичайне або включене. Звичайне спостереження здійснюється дослідником зі сторони. Включене спостереження – спостерігач безпосередньо бере участь у педагогічному процесі, спостерігає його «зсередини» як член колективу, щоб отримати більше інформації про життя школи. Бесіда та інтерв'ю допомагають дослідникові уточнити незрозумілі питання, отримати інформацію про явища в галузі освіти з перших рук. Бесіда відрізняється від інтерв'ю організацією і змістом, менш формальною атмосферою та стосунками між співрозмовниками. Проте це не означає, що бесіда не повинна бути організованою заздалегідь. Відповідно до поставленого завдання дослідник: розробляє план бесіди; визначає ключові питання; використовує засоби фіксації бесіди.

Методи математичного та статистичного оброблення даних дають можливість науково обґрунтовано, об'єктивно опрацювати різнопланову інформацію. Системний метод розглядає досліджуваний предмет, явище, процес як цілісну систему і встановлює найвіддаленіші зв'язки. Структурний метод передбачає «розчленування» досліджуваного явища, процесу як системи на складові і встановлення найближчих зв'язків. Процес декомпозиції системи доречний допоки характеристики виділених складових певного рівня відрізнятимуться від характеристик самої системи. Конструктивно-генетичний метод передбачає аналіз змін у досліджуваному предметі, явищі, процесі загалом та в окремих складових у просторі, часі й виявлення їх походження. Це дасть змогу встановити можливі причинно-наслідкові зв'язки між явищами, процесами, визначити провідні чинники тощо. Порівняльний (порівняльно-зіставний) метод сприяє виявленню в системах освіти рис подібності й відмінності; дає можливість фіксувати спільні та специфічні вияви педагогічних закономірностей; на основі застосування математичного апарату та комп'ютерної техніки може розкривати різні взаємозв'язки і закономірності. Залежно від мети порівняльно-педагогічного дослідження можуть використовуватися зіставно-історичні, системно-зіставні, порівняльно-індуктивні, порівняльно-дедуктивні методи. Важливий аспект цих методів – розроблення показників порівняння.

Питання для самоконтролю та самоаналізу

1. Що є об'єктом та предметом порівняльної педагогіки?
2. Назвіть основні функції та завдання порівняльної педагогіки.
3. Розкрийте внутрішньопедагогічні та міжгалузеві зв'язки порівняльної педагогіки.
4. Дайте визначення порівняльно-педагогічному дослідженню. В чому воно полягає?
5. Які підходи покладено в основу порівняльно-педагогічних досліджень?
6. Які методи застосовують у порівняльно-професійній педагогіці?

Тема 2. Історичні витoki вищої освіти: глобальний, європейський та національний контексти

Мета лекції: формування розуміння історичних витоків розвитку вищої освіти на глобальному, європейському та національному рівнях розгляду; розвиток навичок системного аналізу чинників розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах.

План лекції:

1. Розвиток освіти підвищеного рівня в Європі, світі та в Україні.
2. Розвиток університетської освіти в Європі та в Україні.
3. Моделі університету та їх теоретичне обґрунтування.

Обладнання: мультимедійний проєктор, комп'ютер, програмний продукт Microsoft Office PowerPoint 2007.

Рекомендована література

Основна: 1, 2, 4.

Додаткова: 1, 2, 5.

Ключові поняття: освіта, навчання, вища школа, університет, академія, бібліотека, магістри, факультет, класичний університет.

Основний зміст

1. Розвиток освіти підвищеного рівня в світі, Європі та в Україні

Освіта підвищеного рівня має більш ніж трьохтисячорічну історію, що охоплює різні цивілізації, типи навчальних закладів та форми освіти. Спільним для всіх форм освіти підвищеного рівня (узагальнено назвемо їх школами) було те, що вони призначалися для верств суспільства, які здійснювали владні функції в духовному, економічному, соціальному житті громади. Знання, якими наділялися учні таких шкіл, слугували важливим інструментом влади та мали досить часто ознаки «прихованого знання» (tacit knowledge), тобто були недоступними для широких верств.

Північна Африка. Олександрія в V–III ст. до н. е. (епоха еллінізму). У школах підвищеного рівня, в яких могли навчатися вільні громадяни, вивчали філософію, філологію, медицину і математику. Поступово відбувалося збільшення кількості навчальних предметів, у зв'язку з розвитком та диференціацією науки. Головним центром освіти, науки, культури став Мусейон, де збирались учені та поети з різних кінців античного світу. У ньому містилися зали для досліджень, бібліотека, лабораторії, обсерваторія для спостереження за небесними світилами, навіть їдальня та помешкання для вчених, які жили там за рахунок держави. У 859 р. у Фесі, на території нинішнього Марокко, Фатимою альФихрі було засновано медресе, яке називають університет АльКарауїн, що став одним з відомих духовних і освітніх центрів ісламського світу. Особливістю старовинних арабських вищих шкіл, на відміну від європейських, було те, що вони не видавали дипломів від свого імені: значення мало, перш за все, ім'я індивідуального наставника, у якого вчився учень.

Давня Греція (класичний античний період V–IV ст. до РХ). Школа підвищеного рівня – гімназія, де вивчалася риторика, етика, логіка, географія, а також гімнастика. Гімназії були центрами інтелектуального життя поліса. В Афінах при кожній гімназії обов'язково існувала бібліотека. Найбільш відомі школи – Академія, заснована Платоном і Лікейон, заснований Аристотелем. Своєрідною формою вищої освіти можна вважати гуртки учнів, які об'єднувалися навколо вчених.

Давній Рим (II – III ст. після РХ). Школа Атенеум (Атенеї) (дав.грецька. Ἀθηνᾶϊον, лат. Athenaeum). Римський Атенеї (вперше створений у 135 р. після РХ) – «школа витончених мистецтв» (лат. ludus ingenuarum artium). До їх числа входили: граматики, елоквенція (риторика), філософія, діалектика (логіка) і юриспруденція. Оскільки школа мала статус офіційної установи, в ній був постійний склад професорів

(лат. *professores*) і вчителів (*doctores*). Згодом римський Атеней отримав назву «Римської школи» (*Schola romana*), зберігаючи своє значення до V століття.

Візантія (V–XI ст.). Продовженням традиції шкіл греко–римського світу у Константинополі став заснований у 425 р. «Пандидактеріон», який, згідно з місцем розташування, називали Константинопольська вища школа. (з XI ст. отримав назву Магнавра). Заклад діяв під владою імператора, включав такі школи: юридичну, медичну, філософську, патріаршута мав значний вплив на формування й розвиток вищої освіти у Європі в період Середньовіччя. Його викладачами та випускниками було багато визначних діячів візантійської культури. Деякі історики освіти, особливо грецькі, вважають Константинопольську вищу школу першим університетом у Європі в сучасному розумінні цього слова.

Франкська держава (Імперія Каролінгів). Придворна школа Карла Великого (кінець VIII – початок XIX ст.) являла собою гурток учених, який працював під керівництвом вченого монаха Алкуїна, для підготовки чиновників для держави. У школі читали твори античних авторів і отців церкви, дискутували, писали вірші.

Київська Русь (X – XIII ст.). Школа “книжного вчення” князя Володимира (з 988р), де вивчали вільні мистецтва; “академія” Ярослава Мудрого (1037р.), яка включала загальноосвітню школу, бібліотеку (майже 950 томів), академію переписувачів та перекладачів церковних книг. У школі готували високоосвічених державних службовців і вище духовенство на основі опанування «семи вільних мистецтв», співу, давніх і сучасних мов, низки філософсько–богословських дисциплін. Двірцеві школи діяли при княжих дворах у Галичі, Чернігові, Переяславі, Смоленську та інших княжих столицях. Поглиблювали освіту вихідці з Київської Русі переважно в Константинополі й на Афоні. З XIV століття пріоритетну роль в здобутті додаткової освіти набула Італія – «колиска» європейських університетів.

2. Розвиток університетської освіти в Європі, США та в Україні

Традиційно появу європейської вищої освіти пов’язують з виникненням університету. Подамо таблицю, у якій відображено хронологію утворення найвідоміших університетів Європи у XI – XV ст. Зауважимо однак, що всього до початку XVI ст. в Європі було створено щонайменше 65 університетів. Як свідчать зарубіжні та вітчизняні дослідники, університет упродовж кількох століть свого існування найчастіше мав статус *Studium Generale*, що означало певні права та привілеї, зокрема, щодо присудження магістерських та докторських ступенів, які визнавалися в усьому християнському світі; незалежність від місцевої світської та релігійної влади; широку автономію, в основу якої було покладено власні норми та правила життєдіяльності.

Дослідники розвитку європейського університету вичленовують чотири хвилі досліджуваного процесу, керуючись у своєму аналізі, передусім, хронологічно–просторовим критерієм. Першу хвилю становлять університети, що виникли в XI – XVI ст. в Італії; друга хвиля «зачепила» Англію, Францію, Іспанію; третя хвиля принесла університетський рух в країни Центральної Європи. Четверта хвиля, що набула розвитку у XVII – XVIII ст., знаменувала перетворення ідеї університету на загальноєвропейський феномен, що стало результатом утворення закладів університетського типу в країнах Східної Європи, зокрема на території України.

Болонська модель передбачала орієнтацію на автономію університету від церковної влади та домінування студентської гільдії, яка на свій розсуд визначала структуру, зміст навчальних дисциплін та обирала на контрактній основі професорів. Болонський університет, заснований на засадах рефератського самоврядування, став своєрідним взірцем для університетів Південної Європи.

Паризька модель визначалася переважанням магістерської гільдії, яскраво вираженою теологічною спрямованістю й сильним впливом факультету вільних мистецтв, організаторами створення якого виступали магістри, а студенти були лише членами університету. Паризький університет, управління якого ґрунтувалося на професорському самоврядуванні, являв собою зразок організаційної структури для університетів північних регіонів Європи. Після 1500 року Паризька модель стає домінуючою в усій Європі. Зміна ціннісних орієнтацій за часів Відродження та Просвітництва призвела до формування нових ідеалів освіти, що відповідали вимогам Нового часу.

Початок XIX ст. знаменує собою появу класичного університету, який стає все більш залежним від потреб національних держав, що зумовлюють суттєві національні відмінності у трактуваннях його місії як соціальної організації. У класифікаціях моделей класичного університету, що існують в сучасній теорії освіти, дослідники керуються, здебільшого саме критерієм пріоритетної місії університету в тій чи іншій державі. З огляду на такий підхід у дослідженнях виокремлюють німецьку (пруську), англійську, французьку моделі європейського університету.

Пізніше виникає ще одна – американська модель, що становила собою творчий розвиток європейських моделей. Далі дамо короткі характеристики названих моделей класичного університету. Німецька (пруська, гумбольдтівська) модель Німецька модель бере свій початок від Берлінського університету, заснованого за концептуальними ідеями державного діяча, філолога, філософа, теоретика освіти Вільгельма фон Гумбольдта (1767–1835). Таку модель університету, за ім'ям її автора, який обґрунтував місію, основні завдання та структуру закладу, називають гумбольдтівською. Англійська (ньюменівська) модель В основу даної моделі університету покладено ідеї англійського церковного та освітнього діяча Джона Генрі Ньюмена (1801–1890), автора цілісної концепції ліберальної освіти (Liberal Education). Як прихильник аристотелівської ідеї вільної освіти, Дж. Г. Ньюмен вважав ідеалом істинної школи формування знання заради нього самого: саме в цьому, на його думку, основа «ліберальної освіти». У своїй головній праці «Ідея університету» (1889 р.) Ньюмен вказує, що метою університетської освіти є виховання ліберальної особистості джентльмена як особливої людини, що має постійну спрямованість до істини, «культивованій інтелект», тонкий смак, чистий, безпристрасний і врівноважений розум і здатність до нових знань. Для позначення високої ролі університету у формуванні особистості Ньюмен використовує також такі терміни, як «культура інтелекту», «справжня культивування розуму», «виховання справжньої дисципліни розуму». Французька (наполеонівська) модель Французька університетська традиція бере свій початок від Сорбонни, тобто починається з 1215 р., коли декілька церковних шкіл об'єдналися у Паризький університет. Спочатку він мав 4 факультети: вільних мистецтв, канонічного права, медицини і теології. Вже в XIII столітті університет став одним з найбільших в Європі. У 1257 р. теолог Робер де Сорбон, духівник короля Людовика XI, заснував у Парижі богословський коледж для дітей з бідних сімей. Через півстоліття популярність коледжу суттєво зросла. У 1554 р. коледж отримав назву Сорбонна і поступово об'єднався з теологічним факультетом Паризького університету.

Американська модель Розвиток американської моделі університетської освіти відбувався як творче та критичне запозичення кращих європейських університетських традицій, що розвивалися відповідно до норм американської демократії у процесі історичного розвитку суспільства. У країні успішно співіснують різні типи та моделі університетів – класичні дослідницькі, що спадкоємно розвивають кращі традиції німецького гумбольдтівського університету (прикладом такої моделі є університети "Ліги плюща"); гуманітарні коледжі (коледжі вільних мистецтв), що спрямовані на

підготовку еліти і значною мірою базуються на англійській моделі університетської освіти; а також університети штатів, які використовують елементи французької моделі. В аналізі американської моделі університетської освіти зустрічаємо думку, що на відміну від європейських університетів, які історично реалізували ідею універсального знання, американський університет орієнтується на професійну підготовку фахівців вузького профілю, але з глибинними практичними знаннями

Зародками православних університетів із рідною мовою викладання й демократичним складом вихованців були братські школи у Львові, Луцьку, Вільно. Високий рівень викладання у названих закладах підтверджено привілеями православних патріархів (право ставропігії) та польського короля. Моделі докласичного (єзуїтського) та класичних університетів в Україні Історія власне університетської освіти на території України охоплює діяльність таких закладів: Львівський університет – був створений як типовий єзуїтський університет докласичного типу. У 1661 р. польським королем було надано "статус академії і титул університету" із правом викладання всіх тогочасних університетських дисциплін і присвоєння учених ступенів. Львівський університет пройшов складний шлях розвитку і боротьби проти полонізації і онімечення в умовах Речі Посполитої (до 1772), Австрійської і Австро–угорської монархії (до 1918), польської держави (до 1939 р.). Харківський університет – перший на території України, що входив до складу Російської імперії, засновано у 1805р. за ініціативи відомого вченого, винахідника, освітнього і громадського діяча Василя Каразіна. Науковці наголошують на подібності новаторського каразінського проекту університетотворення до французької моделі як комплексу професійних вищих шкіл. У складі університету було 4 факультети: фізико–математичний, історикофілологічний, медичний і юридичний, 8 наукових товариств, астрономічна обсерваторія, бібліотека. Харківський університет став першим і єдиним у Російській імперії, створеним за ініціативою «знизу» й на основі приватних пожертвувань – з надією громадськості на врахування інтересів краю, але відповідно до урядового проекту (Корж–Усенко, 2018). Київський університет розпочав діяльність 1834 р. Спочатку функціонував тільки філософський факультет, який мав два відділення: історичне та фізико математичне. Новоросійський університет було засновано 1865 р. в Одесі за ініціативи відомого педагога і лікаря М.І. Пирогова на базі Рішельєвського ліцею. З 1933 року отримав назву Одеського університету.

До 1917 р. в Україні діяло 27 (у різних джерелах від 17 до 29) вищих навчальних закладів у чотирьох великих містах: Катеринославі, Києві, Одесі, Харкові, у яких навчалося понад 35000 студентів. За період з 1917 року по 1920 в Україні було створено 35 вищих навчальних закладів. Однією з найбільш визначних подій того часу було створення у листопаді 1918 року Української Академії наук. В радянський період (1920–1990 рр.) була здійснена радикальна реорганізація вищої школи, що базувалася на класових цінностях марксистсько–ленінській ідеології. Відновлений університетський статус закладів вищої освіти був у СРСР лише у 1932 р. У 1941 році, тобто напередодні війни, в Україні функціонувала університетська система, до складу якої входило шість класичних університетів – Київський, Харківський, Львівський, Одеський, Дніпропетровський, Чернівецький, а після закінчення війни та приєднання Закарпаття до України до університетської системи ввійшов Ужгородський державний університет – перший вищий навчальний заклад на Закарпатті. Характерною особливістю радянської моделі університету завжди був значний вплив держави на всі сфери його діяльності. У кінці 80–х років ХХ ст., тобто на завершальному етапі функціонування радянської системи вищої освіти, на території України було розташовано 148 вищих навчальних закладів, де навчалося близько 900 тис. студентів. На початку розбудови вищої школи незалежної України (у 1991/92 н.році) система

вищої освіти включала 754 заклади I–II рівнів та 156 – III–IV, аспірантуру та докторантуру з 300 спеціальностей, 518 закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів. На початку 2010–х рр. кількість закладів I–II рівнів скоротилась з 754 до 511, III–IV рівнів – зросла більш ніж вдвічі та у 2008/09 році дорівнювала 353. Активними є європоцентричні тенденції розвитку української вищої школи, свідченням чого є приєднання України у 2005 р. до Болонського процесу.

3. Моделі сучасного університету: типологічні ознаки

Вище, у контексті характеристики історичного розвитку університетської освіти в Європі та у світі, передусім у США, йшлося про типологічні ознаки університетів, що існували у різні часи у різних країнах. Далі пропонуємо типологічну характеристику моделей університетів, їх класифікацію відповідно до домінуючих ознак, значимих для функціонування університету як соціальної організації, що існує впродовж історично тривалого періоду часу:

– відповідно суб'єктів управління університетом. В докласичній історії розвитку університетів відомі такі моделі: болонська модель (університет утворюють студенти та управляють ним, наймаючи магістрів та професорів для викладання на певних контрактних умовах) та сорбонська (паризька) модель (університет утворюють викладачі (магістри, професори) та управляють ним; студенти є членами університету, що навчаються за правилами, визначеними викладачами).

– відповідно до рівня централізації–децентралізації структурної побудови університету як організації вирізняємо модель централізованого університету (французька (наполеонівська) модель, російські та радянські університети), повністю підпорядкованого центральній владі, та децентралізовану – Оксфордсько–Кембриджську (Оксбриджську) модель, де навчання здійснюється у окремих структурних підрозділах – коледжах.

– відповідно до домінуючої складової місії університету, що зумовлена потребами розвитку суспільства, національної держави, освіти, науки, в контексті розгляду моделей кластичного університету виокремлено.

– відповідно місця навчання та способів передачі інформації, поширення знань виокремлюють модель відкритого університету, виникнення якої асоціюють, передусім, зі створенням Відкритого університету Великої Британії у 1969 р.

– відповідно до статусу університету в світі дослідниками виокремлено та схарактеризовано модель університету світового рівня, що уособлює у своїй діяльності відповідність вимогам, сформульованим світовою академічною та політичною спільнотами. Наведені вище моделі мають здебільшого частковий характер, оскільки визначають тип університету за якоюсь однією, хоча і важливою, сутнісною його особливістю.

Питання для самопідготовки:

1. Дайте характеристику чинників виникнення освіти підвищеного рівня у давньому світі. Які галузі знань стали предметом вивчення у школах підвищеного рівня у школах Давнього Сходу та Античного світу?

2. Дайте відповіді на питання: навіщо (мета), хто (викладачі), кого (студенти), чому (зміст освіти), як (організаційно–педагогічні засади) навчали в університетах в епоху Європейського Середньовіччя?

3. Схарактеризуйте діяльність перших українських закладів вищої освіти (колегіумів, академій) підвищеного рівня за логікою пента–питання академіка Берга (навіщо, хто, кого, чому, як навчати).

4. Схарактеризуйте впливи європейської університетської освіти та культури XV – XVIII століть на розвиток вищої освіти в добу Українського Відродження.

5. Коли, на Вашу думку, почалось формування Європейського простору вищої освіти? Обґрунтуйте свою думку та складіть історико–педагогічну періодизацію цього процесу.
6. Коли і як виникли перші університети на території сучасної України.
7. Дайте порівняльну характеристику класичних моделей університету відповідно до місії університету.
8. Дайте характеристику поняття посткласичний університет.
9. Схарактеризуйте системні моделі університету, що функціонували на різних історичних етапах його розвитку як суспільного феномену.

Тема 3. Суспільно-політичні, соціально-економічні та культурноосвітні чинники розвитку вищої освіти в суспільстві знань

Мета лекції: Формування системи знань щодо сутнісних змін у розвитку вищої освіти у світі, Європейському регіоні та в Україні, що пов'язані із процесами глобалізації, інтернаціоналізації, лібералізації, регіоналізації, структурної диференціації, масифікації, університизації, професіоналізації; формування готовності до компаративного аналізу досліджуваних процесів.

План лекції:

1. Політична, економічна та культурна глобалізація як чинник розвитку вищої освіти.
2. Регіоналізація як чинник розвитку вищої освіти.
3. Інтернаціоналізація вищої освіти.
4. Масовізація вищої освіти.

Рекомендована література

Основна: 1, 2, 3, 4.

Додаткова: 1, 2, 5.

Ключові поняття: освіта, навчання, вища школа, університет, академія, бібліотека, магістри, факультет, класичний університет.

Основний зміст

1. Політична, економічна та культурна глобалізація як чинник розвитку вищої освіти

Поняття глобалізація має складний та багатовимірний характер. Глобальна конвергенція надає можливість пізнання та засвоєння найширшого кола людських ідей, знань, уяви, організаційних підходів, установ, соціальних звичок у їх єдності та різноманітності. Вища освіта та наука є одними з найбільш глобалізованих з усіх сфер діяльності людини. Це «позитивна» сторона глобалізації. Але це тільки один бік розглядуваного феномену. Відбувається глобальна конвергенція в політичній та економічній сферах життя людства, керована транснаціональними корпораціями, що призводить до занепаду владних структур національних держав, у тому числі їх повноважень в освітній галузі. Перспектива такого варіанта глобалізаційних процесів становить реальний ризик для розвитку національних освітніх систем абсолютної більшості країн, оскільки реальною стає небезпека захоплення глобального освітнього ринку невеликим колом транснаціональних освітніх провайдерів на зразок транснаціональних виробників наукоємної та високотехнологічної продукції. Виразники іншої позиції, так званої «глобалізаційні скептики» (П. Херст і Г. Томпсон, М. Уотерс та ін.), ставлять під сумнів можливості радикального згортання владних повноважень національних держав у сфері освіти. Вони переконані в подальшому збереженні їх ролі, підкреслюють диверсифікацію ставлення різних держав до проявів глобалізації та можливих інструментів впливу на них. На думку скептиків, сучасний рівень економічної взаємозалежності світу не є винятковим або таким, що не має історичних аналогів: світові імперії минулого мали значно більше географічне поширення, ніж так звана сучасна глобальна економіка.

В умовах дефіциту державного бюджету дедалі важливішим мотивом розвитку державно-приватно-громадського партнерства в освітній галузі є уникнення переобтяження державного бюджету, перекладання фінансового тягаря оплати освітніх послуг на плечі їх безпосередніх споживачів та громадських структур. Позитивною стороною процесу розвитку партнерств у освіті дослідники називають відхід від ієрархічної монопольної державної моделі управління освітою, або моделі «інтервенціоністського регулювання», та перехід до партисипативної державної моделі.

Цілком прозорими є ризики, зумовлені неоліберальними ідеологічними впливами, оскільки навіть назви абсолютної більшості стратегій змін (приватизація, маркетизація, комодифікація, корпоратизація, менеджеризація) свідчать про перетворення освіти з духовної цінності на товар для продажу, про руйнування університету як культурно-освітнього феномену, про трансформацію вищої освіти із суспільного блага на приватне благо, про відмову держави від пріоритету принципів соціальної справедливості в освіті, від політики державного патерналізму щодо національних провайдерів вищої освіти. Мінімізація названих ризиків потребує системи заходів як на державному рівні (законодавче забезпечення національних пріоритетів інноваційного розвитку вищої освіти, її конкурентоспроможності та соціальної справедливості в освіті), так і на інституційному (збереження та інноваційний розвиток академічної професійної культури).

Регіоналізація (європеїзація) як чинник розвитку вищої освіти

Європейським варіантом регіоналізації вищої освіти стала так звана європеїзація, що має тривалі історичні корені, є багатогранним і плідним процесом. К. Радаеллі визначає європеїзацію як «сукупність процесів, завдяки яким політична, соціальна і економічна динаміка ЄС стає частиною логіки внутрішнього дискурсу, ідентичності, політичних структур і державних політик». Із початку XXI ст. інноваційні процеси у сфері європейської вищої освіти зумовлено реалізацією Лісабонської стратегії⁴⁸ розвитку регіону та пріоритетних завдань Болонського процесу.⁴⁹ Лісабонська стратегія, на відміну від Болонського процесу, в межах якого вперше в історії людської цивілізації утворено велетенський геоосвітній простір, поширюється тільки на країни-члени ЄС. Затвердження стратегії відбулося в 2000 р. з метою перетворення Європи на «регіон із найбільш конкурентоспроможною та динамічною економікою, побудованою на знаннях, здатною до стабільного зростання, що має найкращу у світі якість робочих місць та найвищий рівень соціальної єдності суспільства». Для порівняння зазначимо, що мета Болонського процесу достатньо близька за своєю сутністю до Лісабонських цільових пріоритетів, проте має суттєві відмінності. Спільність обох програм полягає, передусім, у забезпеченні якості вищої освіти в європейському регіоні та її глобальної конкурентоспроможності. Отже, якість і конкурентоспроможність є ключовим пріоритетом обох програм. Однак, якщо в Болонському процесі освіта виступає здебільшого як культурна цінність, що об'єднує країни Євразійського простору, її розвиток повинен відповідати потребам суспільства знань, то Лісабонська стратегія спрямована на підтримку розвитку економічної могутності ЄС, на відповідність вищої освіти економіці знань. Якщо болонські перетворення можуть бути визначені як відкритий процес, спрямований на розвиток співробітництва, гнучкості, прозорості, гармонізації структурних складових освітніх систем, розвиток спільності та творчості, то Лісабонська стратегія обмежується рамками ЄС і визначається такими ключовими словами, як світовий рівень якості навчання та наукових досліджень, ранжування університетів, інформаційно-комунікаційні технології, інновації, пріоритетна підтримка сильних університетів, розвиток державно-приватного партнерства у фінансуванні університетів.

Інтернаціоналізація вищої освіти

Одним із визначальних проявів сучасного етапу розвитку цивілізації є інтернаціоналізація усіх аспектів та проявів життя суспільства. «Інтернаціоналізація, – підкреслюють Ф. Альтбах та У. Тайхлер, – є абсолютно неминучою. Вона є необхідним супутнім процесом глобальної економіки, зростаючого глобального ринку праці висококваліфікованого персоналу, а також комунікацій, які передають знання через Інтернет». Класичне, тобто найбільш вживане у сучасній світовій теорії вищої освіти визначення поняття «інтернаціоналізація вищої освіти» знаходимо у дослідженнях американо-канадською дослідницею Дж. Найт, яка тлумачить розглядуваний процес як інтеграцію міжнародного, міжкультурного або глобального виміру у цілі, функції або надання післясередньої освіти. Інтернаціоналізація вищої освіти пов'язана з певними ризиками, непередбачуваними наслідками та викликами, зумовленими змінюваними зовнішніми та внутрішніми контекстами функціонування вищої школи, передусім такими як: • комерціалізація академічної мобільності, перетворення вишів на дипломні та акредитаційні фабрики, боротьба вишів за високе місце в міжнародних рейтингах, боротьба за мізки; • етичні наслідки інтернаціоналізації, пов'язані з інституційними стратегіями інноваційними практиками вишів та інструментами діяльності міжнародних агенцій ЗЯВО; • перетворення викладачів європейських університетів «на продавців на закордонних ярмарках освіти», залучення вишів до вирішення завдань соціальної та професійної інтеграції біженців, що відносяться до груп ризику; • запровадження у вишах неангломовних країн англомовних освітніх програм з метою залучення іноземних здобувачів; перетворення публікацій у міжнародних наукових журналах на фетиш, що визначає рівень інтелектуальної активності та інноваційності не тільки окремих науковців, установ, але й цілих країн.

Масовізація вищої освіти

Одним із глобальних чинників розвитку вищої освіти, що актуалізується протягом останніх десятиліть, стало масове прагнення населення до вищої освіти. Частка випускників загальноосвітніх шкіл, які претендують на вступ до ЗВО, порівняно з кінцем 80-х років минулого століття виросла більше, ніж у три рази. Отже, незалежно від соціального походження й майнового стану абсолютна більшість молодих людей розглядають здобуття вищої освіти як актуальну потребу, право, а багато в чому – і як життєву необхідність. Це, безумовно, свідчить про принципово нову ситуацію в освітній сфері: про принципові зміни місії вищої освіти, структури систем вищої освіти, освітніх програм, тобто про зміну не тільки кількісних, але й якісних характеристик вищої освіти. Особливих успіхів у забезпеченні соціальної справедливості в освіті досягли країни Західної та Північної Європи, в яких навчання у вищій школі є практично безкоштовним, тобто доступним для всіх громадян країни. Так, наприклад, у Німеччині фінансова підтримка 90 здобувачів, здійснювана в межах Федерального закону про стимулювання освіти, прийнятого ще в 2001 році, також забезпечується спільно федеральним центром (65%) і землями (35%). У Нідерландах, окрім подібних соціальних програм, спрямованих на підвищення рівності освітніх можливостей, до недавнього часу впроваджувалася система студентських позик, що стимулює успішність. Така система заснована на принципі: «позика – потім стипендія». Здобувачі отримують фінансову допомогу спочатку у формі позики, що перетворюється на стипендію, яку не потрібно повертати, якщо вони виконали вимоги програми. У скандинавських країнах при наданні державної підтримки на навчання враховується як успішність, так і матеріальне становище здобувача, при цьому загальна тенденція полягає у наданні пріоритету останньому. Головний аргументом за таких умов є те, що малозабезпечені здобувачі змушені більше часу витратити на підробіток і тому не можуть так добре вчитися, як здобувачі з більш забезпечених сімей.

Масовізації освіти слугує і практика створення так званих відкритих університетів, що існують сьогодні як у розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються. У кожному з таких ЗВО отримують вищу освіту десятки й навіть сотні тисяч вихідців із демократичних верств населення, дорослі люди, що поєднують роботу й навчання. Відкритого масового характеру надають вищій освіті й Інтернет технології, які уможливають багатоканальний характер отримання інформації, обмін нею з кращими університетами світу, утворення навчальних і дослідницьких мереж, що об'єднують експертів незалежно від країни та регіону проживання. Вартою уваги є ініціатива провідних університетів світу щодо створення Відкритого простору освіти – безкоштовного оприлюднення своїх наукових досягнень у мережі Інтернет з метою забезпечення більш широкого доступу до нових знань, популяризації освіти й науки в усьому світі

Нарешті, важливим проявом і, разом із тим, наслідком масовізації вищої освіти є університизація ЗВО і диференціація типів університетів. Університизація є засобом перетворення в університети спеціалізованих ЗВО, передусім педагогічних і технічних коледжів та інститутів. Такі процеси відбулися протягом останніх десятиліть у багатьох країнах світу. Основна мета цих перетворень полягає в підвищенні статусу вишу, його привабливості для клієнтів, рівня фінансової підтримки з боку інвесторів (як урядових, так і приватних). Диференціація типів університетів пов'язана передусім із диверсифікацією потреб клієнтів ЗВО. Другою причиною розвитку такої тенденції є ускладнення в період розвитку високих технологій багатьох видів професійної діяльності, для яких вища освіта стала абсолютно необхідною. Відбувається утворення та розвиток дослідницьких, навчальних, віртуальних, корпоративних, підприємницьких, розподілених по території, мережевих, національних, регіональних, міжнародних тощо університетів. На завершення розгляду проблем масовізації вищої освіти відзначимо можливі ризики, що несе із собою цей процес. Експерти одноголосно говорять про небезпеку зниження якості вищої освіти в умовах перетворення її з елітарної на масову. Об'єктивною підставою такого зниження є дефіцит ресурсної бази вищої освіти в умовах масовізації. Певною, хоча і частковою відповіддю на таку тенденцію є диверсифікація структури вищої освіти та професіоналізація навчальних програм вишів.

Питання для самопідготовки:

1. Укладіть термінологічну таблицю, у якій слід відобразити наявність чи відсутність консенсусу щодо трактування відповідного поняття у європейській та, зокрема, українській науковій громаді у галузі соціології освіти, філософії освіти, педагогіки вищої школи, економіки освіти.
2. Схарактеризуйте прояви інтернаціоналізації Вашого університету. Укладіть порівняльну таблицю, у якій випишіть плюси та мінуси інтернаціоналізації вишу.
3. Порівняйте впливи інтернаціоналізації на розвиток вищої освіти в країнах ЄС та в Україні.
4. Поясніть причини масифікації вищої освіти в Україні, в країнах Західної Європи та США, країнах Східної Азії та Тихоокеанського регіону, Латинської Америки.
5. Доведіть наявність або відсутність університетів світового класу в Україні на основі критеріїв, поданих у матеріалах даної лекції, взявши за основу показники діяльності одного з кращих вітчизняних університетів.

Тема 4. Тенденції модернізації освітньої діяльності вищої школи в ЄС та в Україні

Мета лекції: Формування системи знань щодо модернізації освітньої діяльності вищої школи в умовах суспільства знань у європейському та національному контекстах; формування готовності до порівняльного аналізу розглядуваних процесів.

План лекції:

1. Актуальні компетентності, необхідні на ринку праці в умовах суспільства знань. Європейська та національна рамки кваліфікацій.
2. Студенто-центрований підхід до організації освітнього процесу у вищій школі.
3. Цифровий підхід в інноваційній освітній діяльності вищої школи.

Рекомендована література

Основна: 1, 2, 3, 4.

Додаткова: 1, 2, 5.

Ключові поняття: освіта, навчання, вища школа, модернізація освітньої діяльності, компетентності, рамки кваліфікацій, інноваційна освітня діяльність.

Основний зміст

Актуальні компетентності, необхідні на ринку праці в умовах суспільства знань

В умовах розвитку економіки знань як інноваційної економіки, що вимагає нових підходів до організації виробництва, його технологій, якості продукту та маркетингової політики суб'єктів економічної діяльності, якісно нові вимоги ставляться до вищої освіти, тобто до підготовки нових професіоналів, здатних і готових до інноваційної творчості діяльності.

У XVI столітті означене поняття було запозичено англійською, французькою та голландською мовами. На думку американського дослідника Пола Хагера (Paul Hager) в еволюції поняття «компетентність» можна виокремити такі концептуальні етапи:

- 1960–1970 рр. – біхевіористичне трактування поняття, коли компетентність розуміється як проста демонстрація діяльності;
- 1970–1990 рр. – компетентності трактуються як навички загального характеру, що визначають характер майбутньої діяльності або виконання певних дій;
- починаючи з 1990 рр. компетентності розглядаються як такі, що потребують як елементу виконання, так і володіння індивідуумом певними інтелектуальними, моральними та соціальними якостями.

Подальший внесок у розвиток концепції ключових компетентностей зроблено у 1996 р. в у Доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI століття ЮНЕСКО «Освіта. Прихований скарб», відомої як Доповідь Жака Делора. У доповіді було сформульовано чотири стовпи, на яких має базуватись освіта XXI століття: вміння жити разом, вміння вчитись, вміння діяти, вміння бути, які по суті можна розглядати ключовими життєвими компетентностями. Одночасно з ЮНЕСКО проблема формування компетентностей для життя стала предметом уваги Ради Європи.

У 2005 р. експертами ЄС було розроблено Європейську довідкову систему ключових компетентностей для навчання протягом життя. Європейська довідкова система 2005 р. включала вісім ключових компетентностей: спілкування рідною мовою; спілкування іноземною мовою; математична компетентність та базові компетентності з науки та технологій; цифрова компетентність; вміння вчитись; міжособистісна компетентність.

В Україні Національна рамка кваліфікацій, побудована на основі ЄРК НВЖ була затверджена Постановою КМУ в 2011 р. У НРК-2011 було визначено 11 кваліфікаційних рівнів (від 0 до 10). З метою більш точної відповідності ЄРК у 2020 р. було прийнято нову редакцію НРК України, у якій визначено 8 кваліфікаційних рівнів та подано їх характеристику за такими ознаками: рівень (1-8), знання, уміння/навички, комунікація, відповідальність і автономія.

Кваліфікації вищої освіти відповідають таким рівням:

- молодший бакалавр – відповідає 5 рівню НРК та короткому циклу вищої освіти РК ЄПВО;

- бакалавр - відповідає 6 рівню НРК та першому циклу вищої освіти РК ЄПВО;
- магістр - відповідає 7 рівню НРК та другому циклу вищої освіти РК ЄПВО;
- доктор філософії, доктор мистецтва - відповідає 8 рівню НРК та третьому циклу вищої освіти РК ЄПВО;
- доктор наук - відповідає 8 рівню НРК.

Отже, відповідно до змін суспільних потреб та вимог ринку праці, розвитку євроінтеграційних процесів відбувається удосконалення нормативної бази, зміна цільових пріоритетів, контенту та процесуальних засад вищої освіти на інституційному, національному та наднаціональному рівнях. Компетентнісна парадигма, про яку йшлося, дозволяє впорядкувати означені процеси, надати їм більшої системності та цілісності.

Студенто-центрований підхід до організації освітнього процесу у вищій школі

В основу студентоцентризму покладено ідею залучення студентства (student engagement), що є багатовимірним і багатоаспектним поняттям, яке включає академічний, організаційноуправлінський та суспільно-політичний аспекти та має інституційний, національний та наднаціональний виміри. В рамках розгляду академічного аспекту поняття студентоцентризм (студентоцентрований підхід) являє собою інноваційну освітню парадигму, що означає перехід від зосередженості на викладанні (форми, методи, технології, засоби діяльності викладача) до центрації на навчанні, від процесоцентрованості до результатоцентрованості (зосередження на компетентностях, що є необхідними здобувачу для успішної самореалізації, зокрема до працевлаштування).

Ключовими парадигмальними ознаками SCL є такі:

1) інноваційне викладання, спрямоване на формування у здобувачів готовності до ефективної навчальної діяльності; використання методів, що дозволяють досягти найкращих навчальних результатів (технології активного, інтерактивного, кооперованого (навчання в команді), саморегульованого, проблемного, проєктного, контекстного тощо навчання), розвиток критичного мислення здобувачів, формування якостей «незалежного пожиттєвого учня» (independent lifelong learner);

2) центрованість на досягненні навчальних результатів (знання, уміння, навички, готовність до професійної діяльності, готовність та здатність до працевлаштування);

3) використання системи трансферу та акумуляції навчальних кредитів, тобто Європейської кредитно-трансферної системи (European Credit Transfer and Accumulation – ECTS), яка дозволяє зараховувати навчальні курси та їх модулі, засвоєні здобувачами не тільки в системі традиційної формальної вищої освіти, але й у різних формах неформальної освіти, у різних ЗВО своєї країни та за кордоном. Застосування ECTS має на меті врахування індивідуальних освітніх потреб і можливостей кожного споживача освітніх послуг. ECTS слугує вагомим чинником подальшого розвитку неперервної освіти, оскільки дає можливість врахувати як навчальні результати здобувачів, так і трудомісткість процесу їх досягнення;

4) гнучкий курикулум та індивідуальні освітні траєкторії, що є тісно пов'язаними із можливістю трансферу та акумулювання навчальних кредитів. Запровадження індивідуальних освітніх траєкторій надає можливість залучити здобувача до їх визначення, а, отже, і підвищити рівень відповідальності за результати власного навчання. Особливо актуальним є такий підхід в умовах заочної, вечірньої та дистанційної освіти, оскільки дозволяє формувати у здобувачів готовність до пожиттєвої освіти. Важливо зазначити, що означений підхід вимагає грамотного консультування у визначенні змісту освіти та шляхів (траєкторій) його засвоєння.

У формуванні студентського політичного, управлінського та академічного активізму вагому роль відіграють способи сприйняття студентства політичною та академічною спільнотами. Зокрема науковці виокремлюють такі підходи у сприйнятті студентства:

1) комунітарний підхід, згідно з яким здобувачі розглядаються як «рівноправні члени академічної спільноти». Яскравим представником даного підходу є відомий європейський політичний діяч С. Берген, який стверджує, що «студенти, як члени академічної спільноти, несуть відповідальність за свою освіту, а також за функціонування освітньої установи, що створює необхідні умови для одержання освіти. С. Берген наголошує, що активна участь усіх членів академічної спільноти є вигідною, оскільки всі вони щиро зацікавлені в розвитку та вдосконаленні ЗВО. У межах ЄПВО таке бачення було схвалено Міністрами, які однозначно констатували, що здобувачі є повноправними членами освітньої спільноти й повинні брати участь та впливати на організаційний та змістовий аспекти вищої освіти в університетах та інших ЗВО;

2) стейкхолдерський підхід, згідно з яким здобувачі вважаються повноправними стейкхолдерами освітніх послуг. Такий підхід виник після студентських заворушень 60-х – 70-х рр. ХХ ст., що стали початком демократизації європейської вищої освіти шляхом збільшення рівня залучення викладацького складу та здобувачів до ухвалення важливих рішень. У сучасній теорії управління наголошено, що жоден «гравець» у вищій освіті не володіє усіма знаннями та інформацією, необхідною для вирішення складних, динамічних та багатограних проблем у цій сфері. Крім того, жоден «гравець» не має повного й достатнього бачення, щоб ефективно використовувати існуючі інструменти для виходу з кризи, а також жоден «гравець» не володіє достатнім потенціалом для одноосібного домінування в будь-якій сфері управління;

3) соціалізаційний підхід, за яким здобувачі розглядаються як громадяни та майбутня еліта, виник разом з усвідомленням того, що вища освіта робить значний внесок у розвиток демократичних суспільств у європейському регіоні. Формуючи власну громадянську позицію, найважливіший досвід здобувачі отримують, беручи участь у різних об'єднаннях, групах, асоціаціях, а також відстоюючи свою позицію та інтереси, якщо, звичайно, вони мають таку можливість;

4) конс'юмерський підхід, згідно з яким здобувачі є клієнтами, споживачами освітніх послуг, розвивався паралельно зі становленням ринкових відносин у ВО, поширюючись переважно на приватний, прибутковий сектор. Загальноприйняте уявлення про те, що даний підхід не передбачає участі здобувачів в управлінських процесах є в більшості випадків помилковим, адже студентські представництва – це універсальна складова будь-якого ЗВО. Підтвердження даним міркуванням знаходимо у відомій публікації Світового банку «Формування суспільства, заснованого на знаннях», у якій наголошено: «Коли відбувається еволюція системи освіти від елітарної до більш демократичної масової вищої школи й переміщення акценту з викладання на засвоєння знань, здобувачі стають найважливішими дієвими особами як клієнти, споживачі, учні».

На завершення зазначимо, що студентоцентризм перетворився з дидактичного принципу на парадигму, що системно реалізується в усіх аспектах і вимірах функціонування вищої освіти в умовах суспільства знань.

Цифровий підхід в інноваційній освітній діяльності вищої школи

Для позначення нововведень у діяльність вищої школи, ефект від яких досягається завдяки запровадженню новітніх цифрових технологій, ми використовуємо поняття «D-інновації у вищій освіті» (digital innovations), або цифрові інновації. Епоха D-інновацій у вищій освіті починається з 80-х рр. ХХ ст., коли у навчальний процес вперше було запроваджено мультимедійні технології, що передбачали використання

комп'ютера як носія інформації, що може бути надана споживачам за допомогою аудіо, відео, анімації та інших засобів на додаток до традиційного, яким є навчальний посібник. З початку 90-х років XX ст., з появою веб-ресурсів, починається якісно новий етап використання цифрових технологій, тепер уже в усіх аспектах діяльності університету.

Початок XXI ст. став часом запровадження у вищу освіту технологій, що мали на меті зробити її загальнодоступною, а інформаційний простір – відкритим і безмежним: з 2001 р. починається ера відкритих освітніх ресурсів, соціальних медіа, віртуальних світів, електронних книг та смарт пристроїв, які, крім демократизації вищої освіти, значно просунули ідеї інтерактивності навчального процесу, його творчих основ. 2010-ті рр. стали часом появи таких інновацій, як MOOC та навчальна аналітика (Learning analytics) які, на думку песимістично налаштованих теоретиків вищої освіти, можуть зруйнувати університет у традиційній його формі, оскільки принципово і радикально змінюють філософію сучасної освіти та способи організації навчального процесу.

Початок 2020-х став часом примусової загальної радикальної диджиталізації діяльності вищої школи, пов'язаної з карантинами та локдаунами регіонального, національного та наднаціонального рівнів, зумовленими пандемією COVID-19. Специфіка даного періоду визначається його раптовістю, недостатньою готовністю всіх суб'єктів освітньої діяльності до вимушених змін форм діяльності, визначених місією університету. Оцінка плюсів та мінусів диджиталізації цього періоду – завдання завтрашнього дня.

У рамках систематизації теоретичних аспектів розгляду D-інновацій у вищій школі актуальним є питання їх класифікації. Відповідно до функцій новітніх D-технологій у освітньому процесі вищої школи вони можуть бути об'єднані у три класи:

1) інформаційні технології, що здійснюють прийом та доставку інформації. Збереження інформації здійснюється на університетських і корпоративних серверах та ПК, що використовується для індивідуальної навчальної роботи;

2) комунікаційні та інтерактивні технології, що забезпечують взаємодію їх користувачів. Інформація зберігається у мережі (або на «хмарі»), що значно розширює доступ користувачів до неї. Технологія є соціально орієнтованою, що забезпечує web-зв'язки користувачів;

3) соціальні програмні технології, що забезпечують підтримку групових форм освітньої активності. Деякі з таких технологій являють собою розвиток програм для індивідуального використання, призначених для синхронної та асинхронної комунікації. Сьогодні вони перетворилися на системи менеджменту навчання (LMS), віртуальні навчальні простори (VLE). Представниками технологій цього класу є й інструменти Web 2.0. У цілому соціальні програмні технології дозволяють застосовувати методи групового та індивідуального навчання (відеоконференції, синхронні чати, віртуальні класні кімнати тощо), які були доступними лише у рамках моделі навчання

Чинниками макрорівня (глобальний та національний виміри) є такі: наявність міжнародних угод та підтримка D-громадою міжнародних Інтернет-стандартів; міжнародна та національна підтримка розвитку відкритих освітніх ресурсів; об'єднання ресурсів університетів-партнерів та координація їх дій для досягнення спільних цілей, у тому числі – надання більш доступної, дешевої та якісної освіти у світовому масштабі (наприклад, онлайн-платформи Coursera, Edx, Udemy, MIT OpenCourseWare, OpenLearn та ін.

До чинників мезорівня (інституційний вимір), що зумовлюють педагогічну ефективність цифрового підходу до навчального процесу, належать такі: чітка стратегія

та активна політика університетської адміністрації щодо запровадження D-інновацій у навчальний процес; фінансове та технологічне забезпечення реалізації D-стратегій вишу; розвинена технологічна інфраструктура, зокрема система менеджменту навчання (LMS), до якої підключені всі суб'єкти навчальної діяльності; підтримка педагогічного персоналу в освоєнні та використанні D-інновацій у навчальному процесі; розвинене та ефективне цифрове лідерство (digital leadership), спрямоване на координацію зусиль усіх членів академічної громади у набутті та неперервному розвитку цифрових компетентностей, формування у виші цифрової культури; відхід від традиційних навчальних аудиторій на користь відкритих освітніх просторів, аудиторій для командної роботи, мультимедійних просторів, що забезпечують віддалену комунікацію.

До чинників мікрорівня, що визначають ефективність цифрового підходу, належать декілька груп, що стосуються:

– здобувача: внутрішня навчальна мотивація, відповідальність за результати свого навчання, високий рівень цифрової грамотності, навички взаємодії з навчальним інтерфейсом, іншими здобувачами в рамках навчальної групи та з викладачем, налаштованість на ефективне працевлаштування, активна позиція як стейкхолдери в навчальному процесі, що передбачає, зокрема участь у розробці власного освітнього контенту;

– викладача: позитивне ставлення до D-інновацій, високий рівень цифрової грамотності, суттєві зміни функціональних обов'язків (від постачальника інформації до координатора групової взаємодії, ментора, фасилітатора, коуча, члена команди), неперервне удосконалення методики викладання та моніторингу навчальних результатів здобувачів, навички роботи в команді та несення спільної відповідальності з колегами та здобувачами за результати навчання, навички індивідуальної та групової професійної рефлексії, навички здійснення своєчасного нормативного та розвивального D-контролю результатів навчальної діяльності.

– курикулуму: постійно оновлюваний студенто-центрований дизайн навчальних курсів; інтерактивний контент, практикоорієнтовані завдання для самостійної роботи здобувачів тощо;

– технологій навчання: наявність системи менеджменту навчання (LMS), що передбачає достатній набір можливостей для надання освітніх послуг у цифровому форматі, можливість приєднання до навчальної платформи широкого кола сучасних мобільних гаджетів у режимі 24/7;

– методів навчання: організація співпраці між здобувачами в рамках структурованих он-лайн дискусій, утворення груп взаємного навчання, застосування методів кооперованого та персоналізованого навчання, залучення здобувачів до участі в укладанні навчального контенту;

– організації навчального процесу: індивідуальна освітня траєкторія здобувача, врахування попередніх навчальних результатів здобувачів, що отримані в рамках альтернативних (неформальних, інформальних освітніх моделей, зокрема MOOCів), утворення студентсько-викладацьких навчальних та наукових он-лайн громад, гнучкі індивідуальні графіки виконання завдань, постійний моніторинг викладачем успіхів здобувачів, забезпечення зворотного зв'язку на кожному контрольному етапі навчання а також за потребою;

– контролю навчальних досягнень: компетентнісний підхід до оцінки навчальних досягнень, постійний самоконтроль та самооцінювання здобувачами результатів своєї діяльності, розвивальне оцінювання процесу та результату навчання командами викладачів; запровадження мікро-кредитів, що передбачають оцінювання окремих процесуальних аспектів та результатів навчальної роботи та отримання цифрових баджів (digital badges).

Питання для самопідготовки:

1. Здійсніть порівняльний аналіз визначення поняття «компетентність» у вітчизняних нормативних документах та документах наднаціонального рівня (Ради Європи, Болонського процесу).

2. Схарактеризуйте ключові компетентності, що були включені в Європейську довідкову систему ключових компетентностей для навчання протягом життя 2005 р. та 2018 р. В чому полягають зміни в редакціях різних років, у чому, на Вашу думку, причини таких змін?

3. Проведіть інтернет-пошук документів та дайте пояснення, у чому полягає зміст кожної з включених до Європейської довідкової системи компетентностей. 4. Проаналізуйте сутність європейських ініціатив щодо розвитку ключових компетентностей (Digital Education Action Plan, Entrepreneurship 2020 Action Plan, ESCO, Skills Panorama тощо).

5. Поясніть причини затвердження у 2020 р. змін у Національній рамці кваліфікацій України.

6. Дайте характеристику концептуальних основ студентоцентрованого підходу до організації навчального процесу у вищій школі, розробленого експертами Болонського процесу.

7. Прокоментуйте ключові парадигмальні ознаки SCL.

8. У чому полягають, на Вашу думку, основні переваги від запровадження студенто-центрованого підходу для різних суб'єктів освітнього процесу?

9. Прокоментуйте філософські та психолого-педагогічні засади цифрового підходу у вищій освіті.

10. Схарактеризуйте чинники педагогічної ефективності цифрового підходу у вищій освіті макро-, мезо- та мікрорівня.

Тема 5. Наукова та інноваційна діяльність закладів вищої освіти у світі, ЄС та в Україні: тенденції розвитку

Мета лекції: Формування системи знань щодо історичних витоків та актуальних тенденцій розвитку наукової та інноваційної діяльності закладів вищої освіти в національному, європейському та глобальному контекстах; формування готовності до компаративного аналізу розглядуваних процесів.

План лекції:

1. Поняттєвий апарат теми. Законодавча база наукової та інноваційної діяльності у вищій школі України.

2. Етапи розвитку наукової й інноваційної місії університетів світу.

3. Національні моделі взаємодії освітньої та наукової діяльності університету.

4. Університет в інноваційній системі суспільства.

5. Управління науковою діяльністю (УНД) сучасного університету (порівняльний аналіз УНД дослідницького та навчального університетів США).

6. Питання наукової та академічної доброчесності у Європейському просторі вищої освіти та Європейському науковому просторі.

Рекомендована література

Основна: 1, 2, 4.

Додаткова: 1, 2, 5.

Ключові поняття: освіта, навчання, наукове дослідження, академічна доброчесність, модернізація освітньої діяльності, компетентності, інноваційна освітня діяльність.

Основний зміст

Поняттєвий апарат теми. Законодавча база наукової та інноваційної діяльності у вищій школі України

До ключових понять теми ми відносимо такі: «наукова діяльність», «наукове дослідження», «інноваційна діяльність», «інноваційна система суспільства», «академічна доброчесність», «наукова доброчесність». Далі дамо визначення ключових понять теми у їх трактуванні, що містяться у нормативній базі української освіти й науки а також європейських та інших міжнародного рівня документах з питань наукової й інноваційної діяльності. Наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. (Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Наукове дослідження – це вид діяльності, яка здійснюється в академічних, галузевих та інших установах, передбачає пряму чи непряму співпрацю, що часто виходить за межі соціальних, політичних та культурних кордонів. Така діяльність здійснюється на основі свободи у визначенні дослідницьких питань та розвитку теорій, у зборі емпіричних доказів та використанні відповідних методів. Дослідження відбувається шляхом співпраці спільноти дослідників і в ідеалі розвивається незалежно від тиску зацікавлених сторін, їх ідеологічних, економічних чи політичних інтересів.

Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг (Закон України «Про інноваційну діяльність», 2002). Наукова доброчесність - сукупність етичних і правових норм, якими повинні керуватися у своїй професійній діяльності науковці/дослідники з метою максимального підвищення якості та надійності досліджень, адекватного реагування на загрози або вчинені порушення таких норм. (The European Code of Conduct for Research Integrity, 2017). Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень (Закон України «Про освіту», 2017 р. ст.42.). Академічна доброчесність – прихильність, навіть незважаючи на труднощі і небезпеку, до шести основних цінностей: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність та мужність (International Centre for Academic Integrity (ICAE), USA). Нормативною базою наукової та інноваційної діяльності ЗВО України слугує Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) з доповненнями. В розділі XI Закону (стаття 65) йдеться про мету і завдання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у ЗВО.

Етапи розвитку наукової й інноваційної місії університетів світу

У реалізації триєдиної місії європейського університету поява наукової складової пов'язується з виникненням так званого Гумбольдтівського університету.

Далі подамо узагальнений виклад етапів розвитку наукової діяльності університету (реалізації його наукової місії) у глобальному контексті.

1. Етап «чистої науки» (кін. XVIII – пер. пол. XIX ст.). Університет згідно з Гумбольдтівською моделлю (Берлін, Прусія) став храмом освіти, науки та культури. Єдність дослідження і викладання гарантувалася фігурою університетського викладача-дослідника, а також свободою вибору навчальних предметів для студентів. Університетськими цінностями було визнано наукову чесність, об'єктивність, відповідальність і академічну свободу.

2. Етап застосування результатів наукових досліджень у сільському господарстві (др. пол. XIX - кінець XIX ст.) Початок державної підтримки наукових досліджень в

університетах – створення в університетах дослідних лабораторій сільськогосподарського призначення (Данія, США, Росія тощо).

3. Етап застосування результатів наукових досліджень університетських лабораторій у наукоємкому виробництві, зокрема у галузі органічної хімії, лакофарбовому виробництві (кін. ХІХ – сер. 30- х. ХХ ст.) (Німеччина).

4. Етап перетворення університетської науки на чинник безпеки та економічного розвитку країни (др. пол. 30-х – 40-і рр. ХХ ст.). Створення низки університетських лабораторій, що працювали на задоволення потреб військово-промислового комплексу США у його підготовці та участі у Другій світовій війні. Наукове обґрунтування необхідності державної підтримки досліджень в університетах. Лінійна модель підтримки державою наукових досліджень в США.

5. Етап розвитку університетської науки на засадах маркетизації (кінець 80-х рр. ХХ ст. – перша половина 90-х рр. ХХ ст.). Перебудова державної політики підтримки університетської науки за засадах неолібералізму.

6. Етап перетворення університету на складову глобальної (національної, регіональної) інноваційної системи (екосистеми) (середина 90-х рр. ХХ - початок ХХІ ст.) в умовах суспільства знань. Державна політика підвищення продуктивності наукової діяльності університету та трансферу в економічну сферу готового до використання на ринку продукту наукової діяльності.

Схарактеризуємо моделі підтримки державою наукової та інноваційної діяльності університету на останніх етапах розгляданого процесу. Вивчення джерел у галузі теорії вищої освіти дозволило констатувати, що протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у розвинених країнах було розроблено та запроваджено декілька моделей розвитку наукової та інноваційної діяльності університетів, спрямованої на отримання наукового продукту, значимого для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

У 1980-1990-х роках у США та у ряді інших розвинених країн було запроваджено так звану «Модель номер два» науководослідницької діяльності університетів в інноваційній системі індустріального суспільства епохи постмодерну. Розробку її концептуальних засад асоціюють з творчим колективом під керівництвом М. Гіббонса (M.Gibbons). Особливістю цієї моделі, на відміну від попередньої – лінійної, став більш високий рівень взаємодії дослідних інституцій різного підпорядкування (університетських та промислових лабораторій й інститутів).

Таким чином, успішний розвиток трансфероздатної наукової діяльності університету за будь яких умов потребує утворення «потрійної спіралі», тобто тієї чи іншої форми взаємодії між державою, університетом та виробничою сферою. Модель «лінійного зв'язку» відображає лише спосіб фінансування наукової діяльності університету (держава→університет), однак не відображає функцій замовника наукової продукції: промисловості.

Зовнішньо- та внутрішньо-інституційні моделі взаємодії освітньої та наукової діяльності університету

Особливості реалізації наукової місії університету зумовлені способами організації наукових досліджень на національному (зовнішньо-інституційному) та університетському (внутрішньоінституційному) рівнях, тобто особливостями поєднання наукової й освітньої діяльності ЗВО, його структурних підрозділів та окремих викладачів. Далі схарактеризуємо найбільш поширені в сучасних університетах моделі відповідно до означеного критерію. В основу поданої характеристики покладено доповідь відомого голандського дослідника у галузі теорії вищої освіти Е. де Веерта на Міжнародному колоквиумі «Дослідження та викладання: усунення поділу?»:

- інтегрована модель (Німеччина, Австрія, Італія) гармонійне поєднання освітньої та наукової діяльності університету (викладача). Уні ведуть активні наукові пошуки, однак у країні існують і неуніверситетські наукові товариства (академії), зокрема, товариства ім. Фраунгофера, ім. Гельмгольца, ім. Макса Планка, ім. Лейбниця в Німеччині), які доповнюють або й перевищують за досягненнями наукові проекти університетів;

- модель інституційного відокремлення наукових досліджень (Франція, Норвегія, країни пострадянського простору) - у рамках якої наукова діяльність є пріоритетом спеціалізованих дослідних інститутів (академії).

- інституційно диференційована модель (США, Велика Британія, Канада). Пріоритет здійснення наукових досліджень надано університетам, однак існує їх глибока диференціація, згідно з якою є дослідницькі (докторські) університети, що мають висококласне матеріальне і кадрове забезпечення для наукових досліджень, та навчальні (магістерські) університети, що займаються переважно навчальною роботою, однак зобов'язані конкурувати між собою та з вишами більш високого статусу за грантове фінансування наукових програм.

- модель внутрішньо-інституційного розподілу академічних і дослідницьких функцій в університетах (Массачусетський технологічний інститут (США), університет Твенте (Нідерланди) та ін.). Такий розподіл функцій існує у великих дослідних університетах із високорозвиненою науковою інфраструктурою. У наукових інститутах і лабораторіях дослідних університетів працює персонал, який займається суто науковою діяльністю та не займається навчальною. Викладачі ж у навчальних структурах університетів зобов'язані і викладати, і займатися науковими дослідженнями.

Університет в інноваційній системі (екосистемі) суспільства: світовий, європейський та національний контексти

Перш за все дамо визначення поняття «національна інноваційна система» у трактуванні провідних європейських науковців, що є авторами актуальних концепцій у галузі економіки.

Національна інноваційна система – це:

- інтерактивна мережа установ державного і приватного сектора, що створюють, адаптують, імпортують, модифікують і поширюють нові технології; інфраструктура, що стимулює технологічний розвиток компаній, що роблять ставку на знання й інновації; організація на національному рівні управління і використання технологій для впровадження інновацій і колективного навчання; система, що стимулює розвиток інновацій шляхом використання технологій (Bengt-Åke Lundvall);

- система інститутів державного та приватного секторів, чия діяльність і взаємодія ініціює, привносить, змінює й поширює нові технології (Christopher Freeman);

- сукупність інституцій, які самостійно та у взаємодії здійснюють процес розробки та поширення нових технологій, які утворюють певний інноваційний простір, у межах якого уряд розробляє та запроваджує політичні механізми розвитку інноваційного процесу.

Університети є невід'ємною складовою інноваційних систем усіх рівнів: глобальної, національної, регіональної. Місце університетів в національних та регіональних інноваційних системах залежить від специфічних особливостей побудови цих систем. Зокрема у таких країнах, як США університетські наукові дослідження традиційно займають пріоритетні позиції порівняно з державними та промисловими науковими установами; у інших країнах, наприклад у Німеччині та Франції існує розвинена система державних наукових установ, внесок яких у національний інноваційний розвиток є пріоритетним.

Управління науковою діяльністю (УНД) сучасного університету (порівняльний аналіз УНД дослідницького та навчального університетів США)

Ефективність системи управління науковою роботою сучасного університету є складною багатоаспектною функцією, яка залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх змінних складових. Розглянемо її в форматі матриці, у якій, з одного боку, представлені напрями співпраці університету з виробництвом і суспільством що визначають відповідно економічну та соціальну складові ефективності, а з другого боку – компетентності адміністраторів наукових досліджень, що є необхідними для оптимальної реалізації спільної роботи науковців, адміністраторів, викладачів та ін. Протягом останніх десятиліть у світі проведено численні дослідження з проблем адміністрування наукової роботи університетів, здійснено генетичний аналіз, розроблено теоретичні моделі та структуру підготовки до цієї професійної діяльності.

Ефективність системи управління науковою роботою, з позицій соціології управління, полягає в перетворенні інтелектуальних, матеріальних, організаційних, фінансових та інших ресурсів університету в цілком конкретні результати, що мають соціальну значущість та економічну доцільність. Міра їх досягнення порівнюється з оптимально досяжними результатами. Більшість дослідників виділяють три головні напрями наукової діяльності сучасних університетів. Традиційні університети, в тому числі і державні, націлені, перш за все, на фундаментальні дослідження. Прикладний напрям реалізовано в підприємницьких університетах, що сфокусовані на дослідженнях з можливим значним комерційним потенціалом. Соціально-орієнтований напрям університетської наукової діяльності спрямовано на реалізацію завдань, що є значимими для суспільства і держави. Соціальна орієнтація наукових досліджень визначається на національному та регіональному (локальному – штат, місце, район) рівнях та виконують роль соціального замовлення, спрямованого на розв'язання складних соціальних проблем глобального, національного, регіонального або локального значення.

Становлення управління науковою роботою як професійної діяльності почалося в університетах США на початку 40-х рр. ХХ ст., коли держава значно збільшила обсяги фінансування наукових досліджень в університетах. Аналіз досліджень американських науковців К.Л. Бісі (Beasey, 2006), Р. Гейгера (Geiger, 2005) дають підстави визначити етапи розвитку управління науковою роботою як професійної діяльності в США:

Етап I. Виникнення професії – 40 рр. ХХ століття. Для цього етапу характерною стала поява менеджерів наукових досліджень у федеральних інституціях, передусім у першій державній агенції – Управлінні науковими дослідженнями та розвитком (Office of Science Research and Development), що була створена у 1941 р. з метою координації, контролю та підтримки дослідницької роботи в університетах. Факторами виникнення професії на даному етапі стали такі: а) суттєве зростання державного фінансування наукових досліджень, пов'язаних із потребами військово-промислового комплексу та підтримки безпеки держави у період Другої світової війни; б) утворення в університетах дослідницької інфраструктури, що давало змогу займатися фундаментальними та експериментальними науковими дослідженнями на постійній основі;

Етап II. Загальне визнання професії – 50–80-ті рр. ХХ ст. Характерною особливістю цього етапу стала поява відділів управління науковою діяльністю (ВУНД) в усіх типах університетів та університетських коледжів. Розвиток професії у цей період був зумовлений такими факторами: а) перетворення наукової роботи на важливий аспект діяльності всіх типів американських вишів; б) суттєве зростання кількості та урізноманітнення типів грантодавчих організацій.

Етап III. Глибока диференціація в межах професії – 90-ті рр. XX – початок XXI ст. Ознакою цього етапу стало розмежування функціональних обов'язків працівників ВУНД в університетах (особливо дослідницьких) у зв'язку з суттєвим зростанням обсягу наукових досліджень та якісними змінами характеру виконуваних професійних функцій. Факторами диференціації професійних функцій визнано такі: а) значне зростання обсягу федерального законодавчого регулювання наукової діяльності. Якщо у попередні десятиліття федеральне законодавство стосувалося виключно питань грантів та контрактів університету з бізнесовими структурами, то сьогодні воно регламентує значно більшу кількість аспектів діяльності адміністрації, що потребує як розширення адміністративних структур, так і зміни характеру їх діяльності; б) ускладнення вимог державних та приватних спонсорів наукових досліджень, що вимагають від університетських менеджерів великого обсягу спеціальних компетентностей. Сьогодні виконання обов'язків менеджера наукової роботи передбачає керівництво групою спеціалістів, що включає професіональних юристів, економістів, бухгалтерів, системних програмістів, фахівців у галузі інституційного розвитку, охорони навколишнього середовища тощо; в) розвиток електронного адміністрування наукової роботи суттєво змінив організацію діяльності ВУНД та способи підтримки контактів зі спонсорами, федеральними та штатовими адміністративними структурами. Компетенції у сфері ІКТ стали невід'ємною умовою успішної роботи ВУНД. Структура ВУНД американських університетів не є стандартною. У кожному університеті відділ має свої специфічні особливості, зумовлені стратегією розвитку наукової роботи, втілюваною конкретним ЗВО, напрямками наукових досліджень та їх обсягами.

Питання наукової та академічної доброчесності у ЄПВО та Європейському науковому просторі

Питання наукової та академічної доброчесності посідають все більш значиму роль у визначенні якості наукової діяльності університету. Тому міжнародній співпраці і означеній сфері університетська спільнота приділяє все більшу увагу. З огляду на це схарактеризуємо документ, що став плодом зусиль багатьох зацікавлених сторін, а саме Європейського кодексу наукової доброчесності (The European Code of Conduct for Research Integrity) (ALLEA, 2017). Даний документ вперше було прийнято у 2011 р. та підлягає перегляду й редагуванню кожні 3-5 років, що дозволяє брати до уваги змінювані контексти розвитку наукових досліджень. Прийняття нової редакції у 2017 році обумовлене такими обставинами, як зміни способів фінансування науки, правил публікації досліджень, використання відкритих освітніх і наукових ресурсів тощо. Ініціатором створення Кодексу є Європейська федерація академій природничих та гуманітарних наук (All European Academies), яка об'єднує більш ніж 50 наукових організацій з понад 40 країн, у тому числі НАН України.

Схарактеризуємо структурні та змістові складові Європейського кодексу наукової доброчесності. Перш за все у документі визначено принципи, які скеровують дослідників у їх роботі, а також у взаємодії з практичними, етичними та інтелектуальними проблемами, що є характерними для наукової діяльності.

Такими принципами є:

- Надійність у забезпеченні якості досліджень, що відображається в структурі, методології, змісті та способах використання джерел дослідження.
- Чесність у розробці, реалізації, аналізі, звітуванні та оприлюдненні результатів дослідження прозорим, справедливим, повним та неупередженим способом.
- Повага до колег - учасників дослідження, суспільства, екосистем, культурної спадщини та навколишнього середовища.

- Звітність за дослідження від моменту виникнення ідеї до публікації результатів, за адміністрування та організацію, за навчання персоналу, керівництво та наставництво та наукового колективу за широкі наслідки проведеного дослідження.

Питання для самопідготовки:

1. Дайте визначення понять «наукова діяльність» та «інноваційна діяльність» відповідно до чинного законодавства України. Яким чином означені види діяльності пов'язані із завданнями вищої школи в умовах суспільства знань?
2. Дайте характеристику історичних етапів розвитку наукової діяльності університетів у світі, в Європі, в Україні.
3. Дайте характеристику сучасних моделей підтримки державою університетської науки.
4. Дайте характеристику національних моделей взаємодії освітньої та наукової діяльності в університеті.
5. Схарактеризуйте компетентності, якими повинен володіти менеджер наукової роботи в університеті. Проведіть анкетування серед різних референтних груп щодо наявності та рівня розвитку таких компетентностей у менеджерів наукової діяльності Вашого університету.
7. Розробіть рекомендації щодо удосконалення управління науковою роботою університету (структурного підрозділу), в якому Ви працюєте.

Тема 6. Забезпечення якості вищої освіти: європейський, національний та інституційний виміри

Мета лекції: Формування системи знань щодо етапів та актуальних тенденцій розвитку європейського співробітництва у забезпеченні якості вищої освіти (ЗЯВО), особливостей функціонування структур зовнішнього та внутрішнього ЗЯВО в Україні; розвиток готовності до компаративного аналізу розглянутих процесів.

План лекції:

1. Ключові поняття теми.
2. Етапи формування європейського виміру ЗЯВО.
3. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі ВО.
4. Особливості функціонування структур зовнішнього та внутрішнього ЗЯВО в Україні.

Рекомендована література

Основна: 1, 2, 4.

Додаткова: 1, 2, 3, 5.

Ключові поняття: освіта, навчання, вища школа, модернізація освітньої діяльності, компетентності, рамки кваліфікацій, інноваційна освітня діяльність.

Основний зміст

Ключові поняття теми

Ключовими поняттями теми є «якість вищої освіти» та «забезпечення якості вищої освіти». Звернемося до характеристики першого з них. Оскільки дане поняття викликає активні наукові дискусії, схарактеризуємо концептуальні підходи до його розгляду, що є поширеними у світовій теорії вищої освіти. Як справедливо стверджують експерти, визначення якості вищої освіти передбачає врахування точок зору та інтересів усіх стейкхолдерів вищої освіти, передусім таких: • суспільство, що зацікавлене у формуванні в системі ВО громадян, здатних до успішного функціонування та підтримки відповідних цінностей і стандартів. Конкретизуючи цю категорію стейкхолдерів, дослідники виокремлюють платників податків, які зацікавлені в найбільш доцільному та ефективному, з їх точки зору, розподілі фінансових ресурсів, наданих ними державі; • держава, інститути якої уможливають, підтримують, забезпечують функціонування системи вищої освіти, у тому числі і фінансування за

рахунок коштів платників податків. Держава зацікавлена в найбільш ефективному виконанні системою вищої освіти своєї місії; • споживачі освітніх послуг, передусім здобувачі, зацікавлені у формуванні компетентностей, які забезпечать можливість успішного працевлаштування, та документу, що надасть їм формальне право для побудови професійної кар'єри; • провайдери освітніх послуг, тобто заклади вищої освіти, зацікавленість яких полягає у реалізації своєї місії (освітньої, наукової, соціальної та її складових), підтримці та розвитку своєї конкурентоздатності на національному й міжнародному ринках освітніх послуг.

Для поняття якості непросто сформулювати визначення, але переважно вона є результатом взаємодії між викладачами, здобувачами та інституційним навчальним середовищем». Далі розглянемо поняття «забезпечення якості вищої освіти» (ЗЯВО). Пояснення цілей ЗЯВО, сутності та відмінностей процедур і механізмів розглядуваного поняття знаходимо у міжнародному глосарії з проблем якості освіти UNESCO-CEPES (2007), у якому зазначено: «Забезпечення якості є загальним терміном, що стосується поточного та неперервного процесу оцінювання (оцінки, моніторингу, гарантування, підтримки та вдосконалення) якості системи вищої освіти, закладів вищої освіти або освітніх програм. Як регуляторний механізм забезпечення якості має два пріоритети: відповідальність закладів освіти та вдосконалення результатів. Інструментами реалізації названих пріоритетів є надання інформації та оціночних суджень (не рейтингування закладів) відповідно до погоджених процесів та визначених критеріїв. У багатьох освітніх системах існує відмінність між внутрішнім забезпеченням якості (тобто внутрішньою інституційною практикою з моніторингу та підвищення якості вищої освіти) та зовнішнім забезпеченням якості (практика забезпечення якості закладів вищої освіти та освітніх програм на національному та міжнародному рівнях). Діяльність із забезпечення якості залежить від наявності необхідних інституційних механізмів, які, у свою чергу, підтримуються культурою якості. Управління якістю, підвищення якості, контроль якості та оцінка якості є засобами, за допомогою яких досягається забезпечення якості. Забезпечення якості відрізняється від акредитації в тому сенсі, що перше – це лише передумова для останнього. На практиці відносини між цими двома концептами суттєво відрізняються від однієї країни до іншої. Обидва означають різні наслідки, такі як можливість працювати і надавати освітні послуги, можливість надавати офіційно визнані ступені та право на фінансування з боку держави. Забезпечення якості часто розглядається як складова управління якістю вищої освіти, а іноді два терміни використовуються синонімічно».

Етапи формування європейського виміру ЗЯВО

Критеріями виокремлення етапів розвитку зусиль болонської академічної та освітньо-політичної спільноти у формуванні європейського виміру ЗЯВО виступають такі його сутнісні ознаки: формування європейського виміру методології ЗЯВО, структурних та змістових компонентів, стандартизації та легітимізації процесів забезпечення якості діяльності вишів у ЄПВО. Діахронно-порівняльний аналіз першоджерел, а саме політичних документів, аналітичних доповідей міжнародних організацій, що є суб'єктами процесу ЗЯВО, міжнародних організацій та мереж ЗЯВО дозволили констатувати, що етапами розвитку досліджуваного процесу є такі 1) етап розробки й експериментальної перевірки національного та європейського вимірів методології й процедур ЗЯВО (1991-1997 рр.). Перші кроки у налагодженні європейського співробітництва у сфері ЗЯВО були зроблені вже у рік підписання Маастрихтської угоди, тобто у 1991 році, коли було прийнято меморандум РЄ щодо розвитку ВО у регіоні. У 1994-1995 рр. було розпочато пілотні експерименти, спрямовані на розробку та запровадження єдиної методології ЗЯВО у європейському регіоні, яка повинна бути відкритою для адаптації до національних її варіантів. На

національному рівні агенції ЗЯВО на той час створювалися або ж уже існували у Великій Британії, Нідерландах (Фландрії), Франції, Данії Як стверджують дослідники, пілотні експерименти полягали у запровадженні в країнах ЄС, які ще не мали на той час досвіду зовнішньої оцінки якості діяльності ЗВО, процедур та інструментів такої оцінки у межах освітніх програм однієї чи двох спеціальностей в окремих університетах. Перший досвід зовнішнього оцінювання якості виявився достатньо привабливим, що зумовило його швидке поширення на інші країни ЄС та Східної Європи. 2) етап інституалізації європейського виміру ЗЯВО (1997- 2005 рр.). Найпотужнішими двигунами інституалізації міжнародного співробітництва у сфері ЗЯВО стали Лісабонська стратегія, освітні цілі якої було конкретизовано у програмі ЄС «Освіта та професійна підготовка-2010», та Болонська стратегія (Болонський процес), основи якої було сформульовано у Болонській декларації. Дві європейські стратегії освітніх реформ (Лісабонська та Болонська) об'єднали найважливіших регіональних, національних, локальних та інституційних стейкхолдерів, зацікавлених у якості вищої освіти, а саме: наднаціональні політичні та професійні об'єднання, національні держави, роботодавці, ЗВО, здобувачі. Необхідність продовження міжнародного та міжінституційного діалогу, активізації співпраці у єврорегіоні у поширенні кращого досвіду якісного викладання, що повинно слугувати розвитку процвітаючої, інклюзивної демократичної європейської спільноти.

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти

В основу розбудови європейського виміру ЗЯВО покладено розробку унікального документу, який гармонізує освітню політику країн Болонського клубу, та має назву «Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» – Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Даний документ було затверджено у 2005 р. за ініціативи ENQA (Європейська асоціація (мережа) із забезпечення якості вищої освіти) та інших колективних стейкхолдерів Болонського процесу. ESG були концептуалізовані як наднаціональна програма, яка включає три види стандартів, що побудовані на основі керівних принципів, що повинні бути прийняті до уваги і впроваджені в практику забезпечення якості агенціями із ЗЯВО та ЗВО країн-підписантів Болонської декларації. Незважаючи на те, що запровадження ESG не є обов'язковим, недотримання стандартів може мати небажані наслідки, особливо для національних та міжнародних агенцій із забезпечення якості. У частині першій ESG, яка стосується стандартів внутрішнього забезпечення якості у ЗВО, сформульовано політику та процедури забезпечення якості; механізми затвердження, моніторингу і періодичного огляду освітніх програм і критеріїв оцінювання здобувачів; забезпечення якості професорсько-викладацького складу; навчальних ресурсів та підтримки здобувача; управління інформацією; публічної інформації. У другій частині ESG висвітлено стандарти зовнішнього забезпечення якості у ЗВО, а саме питання, що стосуються: запровадження процедур внутрішнього забезпечення якості, втілення процесів зовнішнього забезпечення якості, розробки критеріїв для висновків; звітування; запровадження процесів, що відповідають поставленій меті; подальшого плану дій; здійснення періодичного огляду та аналізу у масштабі всієї системи. Частина третя ESG, що стосується стандартів і рекомендацій щодо діяльності агенцій із ЗЯВО, містить такі питання: використання процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; офіційний статус агенцій; незалежність агенцій; здійснення агенціями діяльності із зовнішнього забезпечення якості; наявність належних людських і фінансових ресурсів; програмну заяву; критерії та процеси зовнішнього забезпечення якості, що використовуються установами; процедури підзвітності

Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Першою з трьох названих у Законі «Про вищу освіту» складових є система внутрішнього ЗЯВО. Розроблення систем внутрішнього ЗЯВО в українських університетах пройшло тривалий шлях, що апробовувався в кожному ЗВО, узагальнювався шляхом участі в міжнародних проєктах за сприяння Еразмус+ та цілком відповідає в сучасних умовах вимогам ESG-2015 й національному законодавству у галузі вищої освіти. Метою впровадження системи внутрішнього ЗЯВО є досягнення позитивної динаміки якості підготовки здобувачів вищої освіти шляхом забезпечення відповідності освітньої діяльності вимогам стандартів вищої освіти та потребам зацікавлених сторін.

Стратегічні цілі НАЗЯВО реалізуються за трьома головними напрямками: 1. Якість освітніх послуг, що передбачає: • гарантування якості освітніх програм через впровадження ефективної процедури їх акредитації та вимогливого ставлення до процедур Агентства та діяльності закладів вищої освіти; • сприяння функціонуванню внутрішніх систем забезпечення якості освіти у закладах вищої освіти шляхом реалізації консультативно-інформаційної діяльності та бенчмаркінгу локальних систем якості; • погодження стандартів та розробка критеріїв забезпечення якості вищої освіти на основі передових світових і національних практик. 2. Визнання якості наукових результатів, що включає: • формування політики доброчесності наукових досліджень через впровадження прозорих і ефективних процедур, нетерпимість до проявів псевдонауки; • запровадження процедур атестації наукових кадрів, які відповідають кращим європейським стандартам; • акредитація спеціалізованих вчених рад на підставі розробленого положення та моніторинг їх діяльності. 3. Забезпечення системного впливу діяльності НАЗЯВО, а саме: • моніторинг та аналіз результатів діяльності закладів вищої освіти щодо забезпечення якості освіти через проведення акредитаційних процедур і атестації наукових кадрів; • сприяння інтеграції системи вищої освіти України в світовий освітній та науковий простір шляхом встановлення партнерських стосунків з іноземними агентствами забезпечення якості, заохочення закладів вищої освіти до міжнародної співпраці та визнання освітніх і наукових ступенів здобутих в іноземних ЗВО; • забезпечення ефективної взаємодії у сфері забезпечення якості вищої освіти між усіма стейкхолдерами через взаємоповагу у відносинах, відновлення довіри, забезпечення відкритості у спілкуванні; • стимулювання участі українських закладів вищої освіти в міжнародних освітньо-наукових рейтингах на основі запровадження нових якісних критеріїв; • використання кращих світових практик при повазі до національної освітньої традиції; • формування власної позитивної репутації через довіру учасників освітнього процесу та стейкхолдерів до Агентства. Досягнення зазначених цілей відбувається через впровадження затверджених у Стратегії НАЗЯВО цінностей та принципів внутрішньої культури організації. До переліку таких цінностей належать: • Партнерство – здатність співпрацювати на засадах рівності, сприйняття всіх думок і поваги до існуючих і потенційних партнерів. • Інноваційність – здатність продукувати та впроваджувати нові, відсутні у вітчизняній практиці ідеї, технології, методики, пов'язані із забезпеченням якості вищої освіти. • Відповідальність – здатність і готовність до адекватного реагування на наслідки вчинених дій і прийнятих рішень. • Доброчесність – відданість моральним принципам і стандартам, які відповідають засадам професійної етики та особистої чесності. • Відкритість – готовність Агентства до співпраці з усіма сторонами, зацікавленими в підвищенні якості вищої освіти в Україні. • Прозорість – готовність надати суспільству повну та об'єктивну інформацію про систему та результати діяльності Агентства. • Незалежність – здатність Агентства повноцінно та якісно виконувати свої функції без зовнішнього впливу. • Достовірність – здійснення

діяльності Агентства на основі врахування всієї сукупності встановлених фактів. • Професіоналізм – наявність глибокої компетентності як основи для ухвалення обґрунтованих рішень. • Вимогливість – справедливе прагнення професійності, об'єктивності та правди. • Довіра – упевненість у порядності та доброзичливості усіх учасників освітнього процесу.

Запитання для самопідготовки:

1. Дайте характеристику структури «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG) (2015).
2. У чому полягає відмінність різних редакцій стандартів ESG (ESG2005 та ESG-2015)?
3. Чи відповідає сучасна система ЗЯВО в Україні стандартам ESG?
4. Яка організація відповідає за ЗЯВО в Україні на національному рівні? Проаналізуйте нормативні, організаційні та змістові засади діяльності цієї організації.
5. Проаналізуйте документ, яким регламентується внутрішнє забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти в Вашому університеті. Схарактеризуйте структуру даного документу. З'ясуйте обов'язки щодо забезпечення якості всіх учасників освітнього процесу в Університеті.
6. Сформулюйте власне бачення тенденцій розвитку освітньої політики української держави щодо ЗЯВО. Обґрунтуйте відповідність або невідповідність такої політики світовим тенденціям.

Тема 7. Інноваційні підходи до менеджменту вищої освіти в сучасному світі

Мета лекції: Формування у здобувачів ступеня PhD системи знань щодо інноваційних підходів до менеджменту вищої освіти в сучасному світі; розвиток готовності до компаративного аналізу розглядуваних процесів

План лекції:

1. Ключові поняття теми та чинники розвитку інноваційного менеджменту вищої школи у глобальному контексті.
2. Автономізація менеджменту вищої школи у ЄПВО. Проєкт ATHENA Результати для України.
3. Ризик-менеджмент у сучасній вищій освіті: Аналіз британського досвіду.
4. Менеджмент міжнародної діяльності університету: світовий досвід.
5. Фандрейзинг як інноваційний підхід до менеджменту вищої школи: американський досвід.

Рекомендована література

Основна: 1, 2, 4.

Додаткова: 1, 2, 5, 6.

Ключові поняття: освіта, навчання, вища школа, модернізація освітньої діяльності, компетентності, рамки кваліфікацій, інноваційна освітня діяльність.

Основний зміст

Ключові поняття теми та чинники розвитку інноваційного менеджменту вищої школи у глобальному контексті

До ключових понять теми ми відносимо: «управління», «управління освітою», «менеджмент», «інновація», «інноваційний менеджмент», «менеджмент інновацій в освіті». Управління – це особливий вид діяльності, який перетворює неорганізований натовп в ефективну, цілеспрямовану і продуктивну групу. Управління – це процес планування, організації, мотивації і контролю, який необхідний для того, щоб сформулювати і досягти цілей організації. Під соціальним управлінням розуміють вплив на суспільство з метою його упорядкування, збереження якостей, специфіки, удосконалення і розвитку. Соціальне управління регулює економічну,

соціальнополітичну та духовну сфери життя суспільства. Управління освітою, зокрема, відповідає за духовну сферу.

Менеджмент – це спосіб та манера спілкування з людьми працівниками). Менеджмент – це влада та мистецтво керівника. Менеджмент – це вміння та адміністративні навички організувати ефективну роботу апарату управління (служб працівників). Термін «інновація» походить від латинського «novatio», що означає «оновлення» (або «зміна»), з додаванням префіксу «in», який перекладається з латинської як «в напрямі», перекладається дослівно «innovatio» - «в напрямі змін». Поняття інновація вперше з'явилося в наукових дослідженнях XIX століття. Інноваційному менеджменту, як і будь-якій іншій системі, притаманні такі якості: взаємозв'язок і взаємодія всіх компонентів системи; цілісність, узгодженість і синхронність у часі, узгодженість із місією і цілями організації; адаптивність, гнучкість до змін середовища; автономність елементів організаційної структури функцій управління; багатофункціональність і багатоаспектність, що реалізується через здатність до переналагодження, переорієнтації, оновлення відповідно до змін середовища.

Академічна автономія. Академічна автономія означає здатність університету самостійно вирішувати різні академічні питання, такі як прийом здобувачів, зміст освітніх програм, забезпечення якості освітніх послуг, відкриття програм, що надають академічні ступені, вибір мови навчання. Здатність приймати рішення щодо загального числа здобувачів та встановлення критеріїв прийому є фундаментальними аспектами інституційної автономії. Хоча кількість навчальних місць має наслідки для профілю та фінансування університету, здатність прийняття рішень щодо набору здобувачів значною мірою сприяє забезпеченню якості та відповідності запропонованих програм інтересам здобувачів. Здатність впроваджувати академічні програми без втручання ззовні і вибирати мову (мови) навчання дозволяє університету гнучко виконувати свою специфічну місію. Вільний вибір мови навчання також може бути важливим у контексті стратегій інституціоналізації. Хоча механізми забезпечення якості є важливими інструментами звітності, пов'язані з ними процеси часто можуть бути обтяжливими та бюрократичними. Отже, університети повинні бути вільними у виборі режиму забезпечення якості та провайдерів, яких вони вважають відповідними. Здатність розробляти зміст навчальних курсів (крім регульованих професій) є основною академічною свободою. Фінансова автономія Фінансова автономія – це здатність університету вільно вирішувати свої внутрішні фінансові справи. Здатність управляти своїми коштами самостійно дає змогу установі реалізувати свої стратегічні цілі.

Європейські університети отримують значну частину своїх коштів від держави. Незалежно від того, чи передбачено це фінансування у вигляді окремих статей бюджету (line-item budget) або блокового гранту (block grant), важливими аспектами його фінансової автономії є те, наскільки фінанси можуть вільно розподілятися на різні бюджетні лінії та тривалість циклу фінансування. Здатність зберігати надлишки та позичати гроші на фінансових ринках полегшує довгострокове фінансове планування та забезпечує університетам гнучкість, якої вони потребують для виконання своїх різноманітних завдань найбільш прийнятним способом. Аналогічним чином, здатність бути власником та продавати будівлі, які зайняті університетами, дозволяє їм визначати інституційні стратегії та академічні профілі. Здатність стягувати плату за навчання відкриває нові приватні потоки фінансування, які складають значний відсоток бюджетів університетів у деяких системах вищої освіти. У цих випадках свобода стягувати та встановлювати рівень плати за навчання є вирішальним фактором у прийнятті рішень щодо інституційних стратегій. Організаційна автономія

Організаційна автономія – це здатність університету вільно вирішувати питання своєї внутрішньої організації, наприклад, діяльності законодавчих та виконавчих органів, визначення юридичних осіб та внутрішніх академічних структур.

- Здатність самостійно обирати, призначати та звільняти виконавчого керівника та вирішувати питання про тривалість його повноважень жодним чином не гарантується у всіх європейських системах вищої освіти. Правові настанови та обмеження застосовуються в багатьох країнах.
- Керівні органи університету, які, як правило, складаються з ради або сенату, або обох органів, вирішують довгострокові стратегічні питання, такі як статут, бюджет і академічні питання, серед яких навчальні програми і підвищення кваліфікації персоналу. Якщо зовнішні, неуніверситетські члени включаються до керівних органів і, отже, беруть участь у таких фундаментальних інституційних рішеннях, важливо, щоб вищі навчальні заклади мали право висловитися у їх призначенні.
- Здатність створювати прибуткові та неприбуткові юридичні особи та приймати рішення про внутрішні академічні структури безпосередньо пов'язана зі спроможністю установи визначати та дотримуватися свого академічного напрямку та плану стратегічного розвитку. Можливість утворення окремих юридичних осіб дає можливість відкрити важливі нові джерела фінансування. Автономія у сфері кадрової політики (кадрова автономія)
- Кадрова автономія означає здатність університету вільно вирішувати питання, пов'язані з управлінням людськими ресурсами, у тому числі щодо найму, заробітної плати, звільнення та просування по службі.
- Для того, щоб конкурувати у глобальному середовищі вищої освіти, університети повинні мати можливість наймати найбільш кваліфікований академічний та адміністративний персонал без зовнішнього призначення або втручання.
- Здатність визначати рівні заробітної плати має першочергове значення при спробі залучити найкращу міжнародну робочу силу (*excellent international workforce*). Статус державних службовців, який мають працівники університетів, все ще перешкоджає установам у ряді європейських країн встановлювати зарплати.
- Здатність вільно приймати на роботу та звільнювати персонал посилює гнучкість установи, надаючи їй конкурентну перевагу щодо кадрових питань. Можливість підтримувати якісний персонал шляхом фінансових винагород залишається обмеженою в ряді європейських систем вищої освіти. Відповідність діючим трудовим законам і нормативним актам, звичайно, не розглядається як обмеження інституційної автономії. Важливу роль для осмислення стану університетської автономії в Україні відіграв проєкт «ATHENA – Fostering sustainable and autonomous higher education systems in the Eastern Neighbouring Area»

Мета проєкту – сприяння модернізації та реструктуризації управління університетом шляхом заохочення і підтримки більш високого ступеня автономії університету та його фінансової стійкості у Вірменії, Молдові та Україні. Методологія проєкту: дані, з якими порівнюється ситуація України, надані Національними асоціаціями ректорів 26 європейських країн. Система підрахунку, яка використовується, базується на відрахуваннях. Кожному обмеженню університетської автономії було присвоєно значення відрахування на основі того, наскільки обмежуючим є певне правило або положення. Система з оцінкою 100% означає повну інституційну автономію; система з оцінкою 0% означає, що даний вид/аспект діяльності повністю регулюється зовнішнім органом влади. Система показників автономії університетів використовує зважені оцінки. Вагові коефіцієнти створені на основі опитування, проведеного серед членів національних асоціацій ректорів і, таким чином, відображають погляди університетського сектора в Європі. Результати опитування були переведені в числову систему, яка оцінює відносну важливість індикаторів в кожному аспекті автономії.

Принциповим для розвитку системи вищої освіти України є питання: наскільки змінився рейтинг показників автономії після прийняття Закону України «Про вищу

освіту» (2014р.). Порівняльний рейтинг таких показників поданий в матеріалах аналізованого нами проєкту.

Порівняльний рейтинг показників автономії після прийняття Закону України «Про вищу освіту» (2014р.)

Вимір	Попередній закон про вищу освіту (аналіз 2013 р.)	Закон 2014 р.
Організаційна автономія	44%	68%
Фінансова автономія	46%	46%
Кадрова автономія	80%	80%
Академічна автономія	51%	57%

Згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. ризики розвитку вищої освіти в Україні, спричинені «труднощами перебудовного періоду, процесами певної соціально-економічної нестабільності, екологічними проблемами», а саме: нестабільність економіки, обмеженість ресурсів для забезпечення системної реалізації всіх завдань і заходів, передбачених стратегією; розшарування суспільства за матеріальним становищем сімей; негативний вплив ускладненої демографічної ситуації; несприйняття частиною суспільства запропонованих реформ; неготовність певної частини освітян до інноваційної діяльності; недостатня підготовленість органів управління освітою до комплексного вирішення нових завдань, до координації діяльності всіх служб та інституцій. Найбільш значимими інституційними ризиками, характерними для практики вітчизняних вишів, ми вважаємо такі: недостатній рівень фінансування державою навчальної, наукової та соціально-виховної діяльності вишу, неефективне використання бюджетних коштів; недостатній рівень готовності професорсько-викладацького складу до професійної діяльності (рівень фундаментальних знань, володіння сучасними методиками викладання, інформаційно-комунікаційними технологіями) та до неперервного розвитку своїх професійних компетентностей; недостатня матеріально-технічна база для якісної підготовки фахівців; недостатній рівень психологічної, емоційно-вольової готовності абітурієнтів до навчання у виші; несистемні контакти із провідними науковими центрами та вишами країни й зарубіжжя щодо наукового співробітництва, зокрема стажування викладачів, обміну здобувачами тощо; недоліки в системі укладання угод із підприємствами та організаціями щодо практичної підготовки здобувачів; невчасне оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу, його невідповідність сучасним вимогам; недостатній рівень готовності управлінських структур вишу до ефективного маркетингу освітніх послуг, які надаються вишем на регіональному та національному ринку освітніх послуг; до здійснення фандрейзингової діяльності з метою покращення фінансового стану закладу; до затвердження норм академічної доброчесності та контролю за їх виконанням, до створення в колективі сприятливого психологічного та морального клімату.

Менеджмент міжнародної діяльності університету: світовий досвід

Міжнародна діяльність (МД) університету трактується як процес міжнародного співробітництва вишу з зарубіжними інституційними, національними та міжнародними суб'єктами з метою більш ефективного реалізації його місії, покращення іміджу та конкурентоспроможності на національному й міжнародному ринках освітніх послуг, забезпечення інституційного розвитку, реалізації завдань зовнішньої політики держави.

Прояви впливу інноваційного потенціалу міжнародної діяльності університету в реалізації його місії

Інновації у діяльності університету у контексті розвитку МД	Прояви впливу МД на реалізацію місії
Освіта:	Покращення

<ul style="list-style-type: none"> • розвиток горизонтальної та вертикальної академічної мобільності здобувачів та професійної мобільності викладачів у рамках запровадження програм подвійних дипломів з іноземними університетами; • розвиток програмної мобільності у контексті академічного або комерційного партнерства (франшизні угоди) з іноземними освітніми провайдерами; • відкриття закордонної філії університету; • ліцензування нових навчальних програм, що є актуальними на міжнародному ринку освітніх послуг 	<p>іміджу університету, його позиції у національних та міжнародних рейтингах; підвищення рівня інтелектуального і соціального капіталу вишу; покращення фінансового стану та удосконалення інфраструктури вишу; підвищення авторитету університету у місцевій громаді; розширення студентських контингентів; нові можливості професійного розвитку ППС та адміністраторів</p>
<p>Дослідження:</p> <ul style="list-style-type: none"> • інтеграція наукових підрозділів університету у глобальну, регіональну та національну інноваційні системи: взаємодія із науково-виробничими структурами транс-національних корпорацій; • розвиток міжнародного наукового співробітництва шляхом виконання спільних з університетами інших країн наукових проєктів та участі у міжнародних університетських мережах; залучення іноземних науковців до дослідницької та освітньої діяльності вишу; 	
<p>Соціальні послуги:</p> <ul style="list-style-type: none"> • служіння як місцевій громаді, так і національним інтересам та вирішенню глобальних проблем (екологічних, культурно-освітніх, наукових, економічних); • інтеграція іноземних здобувачів у культурне життя місцевої громади. 	

Фандрейзинг як інноваційний підхід до менеджменту вищої школи: американський досвід

Фандрейзингова діяльність у вищій освіті – комплексна системна діяльність, спрямована на залучення ресурсів (фінансових, людських, матеріальних, інформаційних, технічних, технологічних, часових тощо) від приватних донорів, громадських благодійних організацій, органів влади, необхідних для організаційної підтримки університету та реалізації його статутної діяльності або інших суспільно значущих некомерційних проєктів. У сучасних умовах існують такі підходи до організації фандрейзингової діяльності в університеті: 1) децентралізований підхід – у великих, найчастіше приватних, університетах, де розробляють та впроваджують програми ресурсної підтримки всіх сфер ЗВО, ґрунтуючись на принципі конститутивності;

2) централізований підхід – у державних вишах, для яких характерною є організація фандрейзингової діяльності за принципом функціональності; 3) гібридний підхід, що передбачає взаємодію між окремими відділами з фандрейзингу та центральним відділом інституційного розвитку на засадах принципу комплексності. Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення понять «менеджмент інновацій» та «інноваційний менеджмент» та поясніть відмінності між ними.

2. Схарактеризуйте систему зовнішніх та внутрішніх чинників, що зумовлюють об'єктивний та суб'єктивний характер процесів розвитку менеджменту інновацій у вищій освіті.

3. Схарактеризуйте функції та засоби менеджменту інновацій у вищій освіті.

4. Прокоментуйте політичну, соціальну та академічну доцільність ідеї автономізації університету, сформульованої у міжнародних та національних політичних документах.

5. Окресліть виміри університетської автономії відповідно до Лісабонської декларації Європейської асоціації університетів 2007 р.

6. Поясніть, у чому полягають цільові пріоритети, методологічні засади та результати реалізації Програми оцінки автономності університету Європейської асоціації університетів.

7. У чому полягають завдання та результати реалізації проєкту ATHENA для України?

8. У чому полягають особливості менеджменту міжнародної діяльності університету як менеджменту інновацій.

9. Схарактеризуйте потенціал фандрейзингу як інноваційного підходу до менеджменту вітчизняної вищої школи.

Тема 8. Болонський процес як стратегія формування Європейського простору вищої освіти: цілі, етапи розвитку, виміри змін

Мета лекції: формування у здобувачів ступеня PhD системи знань щодо стратегій, завдань, етапів розвитку Європейського простору вищої освіти, вимірів змін національних систем вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу; розвиток готовності до компаративного аналізу розглядуваних процесів.

План лекції:

1. Ключові поняття теми.
2. Передболонський період європейської інтеграції у сфері вищої освіти: етапи розвитку.
3. Етапи розвитку Болонського процесу.
4. Виміри змін у національних системах вищої освіти країн членів Болонського клубу у контексті реалізації реформ: політичний вимір; соціальний вимір; академічний вимір; культурний вимір.

Рекомендована література

Основна: 1, 2, 4.

Додаткова: 1, 2, 5.

Ключові поняття: освіта, вища школа, реформи, передболонський період, європейська інтеграція, модернізація освітньої діяльності, рамки кваліфікацій, інноваційна освітня діяльність.

Основний зміст

Ключові поняття теми

До ключових понять теми ми відносимо такі: • реформа вищої освіти - процес політико-адміністративних, соціальних, академічних та культурних змін, що передбачає здійснення широкої сукупності перетворень освітньої системи в цілому та кожного закладу освіти зокрема; ініціюється як «згори вниз» (політико-адміністративний вимір змін), так і «знизу вгору» (соціальний вимір змін), урахуває взаємні впливи чинників «зсередини» та «ззовні» (культурний вимір змін); включає як організаційний, структурний, так і методичний та технологічний аспекти; • модернізація вищої освіти - ґрунтовні якісні зміни, що сприяють переходу системи ВО у більш досконалий стан; • освітні інновації – процес виникення, запровадження та поширення нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану; • Європеїзація - інтеграційний процес, основною метою якого є зростання конкурентоспроможності Європейського

регіону в соціально-економічній та культурно-освітній сферах. • Болонський процес - найбільш масштабна в історії людства ініціатива регіональної інтеграції у сфері вищої освіти. Процес структурного реформування національних систем ВО країн Європи, зміни курикулуму, інституційних перетворень культури освітнього процесу у вищих навчальних закладах Європи з метою є створення європейського простору вищої освіти і наукових досліджень (ЄПВО) задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи.

Передболонський період європейської інтеграції у сфері вищої освіти: етапи розвитку

Етапами розвитку європейської інтеграції у сфері вищої освіти у доболонський період, є такі: Перший етап (др. пол. 40-х - 60-ті рр. XX ст.): розвиток освітнього співробітництва в контексті вирішення соціально-економічних та політичних проблем післявоєнної Європи. Другий етап (70-80-ті рр. XX ст.): подальша активізація міжнародних економічних зв'язків, утворення інституційних форм європейської економічної співпраці, що зумовлювало потреби організації єдиного ринку кваліфікованої робочої сили та підготовки фахівців для роботи на ньому. Третій етап – з поч. 90-ті рр. XX - до початку Болонського процесу. Основні політичні події та документи етапу: • підписання Маастрихтського договору про утворення Європейського Союзу (1991 р.), який став економічним, політичним, інформаційним і культурним об'єднанням з єдиною зовнішньою політикою, громадянством, валютою, системою освіти; Характеристики етапу: якісно новий етап у розвитку загальноєвропейської освітньої політики: перехід від «непевної, неузгодженої європейської освітньої політики до рішучої, органічної, націленої на всю Європу». Таким чином, у передболонський період розвитку європейського співробітництва у сфері вищої освіти виникла розвинена мотивація політичного, економічного, соціального та культурного характеру, що вимагала нової якості взаємодії, структурної та культурної інтеграції, що й зумовило виникнення ідей щодо формування Європейського простору вищої освіти.

Етапи розвитку Болонського процесу

Виокремлення етапів розвитку Болонського процесу здійснюємо з урахуванням значимих подій, що слугували його меті – утворенню Європейського простору вищої освіти. Підготовчий (передісторичний) етап (1997-1998 рр.) Мета етапу: розробка ідеологічних засад, основоположних стратегічних напрямів та підготовка законодавчого забезпечення розвитку нової освітньої політики європейського регіону. Основоположні події етапу: • підписання Лісабонської Конвенції (11.04.1997) про визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському регіоні: визначення основних термінів, що стосуються вищої освіти; основні принципи оцінки кваліфікації; визнання кваліфікацій біженців та переміщених осіб; механізми визнання (Конвенція, 1997)173; • підписання Сорбонської декларації щодо формування ЄПВО (25.05.1998); міжнародне визнання ВО, пов'язане з прозорістю і легкістю розуміння дипломів, ступенів і кваліфікацій; орієнтація на двоступеневу структуру ВО (бакалавр, магістр); використання системи кредитів (ECTS); міжнародне визнання першого ступеня вищої освіти (бакалавр); надання випускникам першого ступеня права вибору подальшого навчання, підготовленість магістрів і докторів до науково-дослідницької діяльності (Sorbonne declaration (1998)174; • підписання Великої Хартії університетів (Magna Charta Universitatum), в якій визначено основні етичні та академічні принципи функціонування закладів вищої освіти в сучасних умовах. Підписання відбулося 25.05.1998 під час урочистостей, присвячених 900-річчю Болонського університету,

ректори 430 університетів підписали Велику хартію (The Magna Charta Universitatum, 1988)¹⁷⁵. Перший (болонський) етап (1999 - 2000 рр.) Мета етапу: визначення основних завдань утворення Європейського простору вищої освіти як пріоритету нової освітньої політики європейського регіону. Пріоритет етапу полягав у здійсненні структурних реформ систем вищої освіти з метою досягнення зрозумілості і прозорості їх діяльності. Основоположною подією етапу стало підписання 19 червня 1999 р. на саміті міністрів освіти 29 європейських країн у Болоньї від імені урядів відповідних країн Болонської декларації (The Bologna Declaration, 1999)¹⁷⁶– акту, яким країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та підходи до визначення національних стандартів систем вищої освіти і домовилися про створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року . У Декларації було визначено ключові завдання інтеграційного процесу у сфері вищої освіти: 1. Впровадження двоциклової системи (бакалавр, магістр). 2. Перехід до Європейського кредитно – трансферної системи (ECTS). 3. Забезпечення якості вищої освіти. 4. Створення привабливого іміджу європейської вищої освіти. 5. Сприяння мобільності здобувачів і викладачів. 6. Сприяння працевлаштуванню випускників на європейському ринку праці. Другий (празький) етап (2001 – 2002 рр.) Мета етапу: розширення європейської інтеграції у сфері вищої освіти поза межі ЄС, сприяння розвитку системи неперервної освіти, тобто навчання впродовж життя. Особливістю етапу стало урізноманітнення напрямів реформування систем вищої освіти: крім структурних реформ запроваджуються реформи змісту освіти, культури навчального процесу, управлінської та фінансової сфер діяльності ВНЗ. Третій (берлінський) етап (2003 – 2004 рр.) Мета етапу: розвиток інтеграційних процесів у сфері наукових досліджень; привернення уваги академічного товариства до проблем якості європейської вищої освіти. Особливістю етапу стало визначення трьох пріоритетних напрямів реалізації стратегічних завдань двох попередніх декларацій: розробка спільних критеріїв оцінювання якості освіти, впровадження двоступеневої освітньої системи бакалавр – магістр та взаємне визнання країнами-учасниками цих ступенів. Четвертий (бергенський) етап (2005 – 2006 рр.) Мета етапу: розробка механізмів реалізації завдань розвитку ЄПВО, узгоджених на попередніх етапах Особливість етапу полягає в укоріненні інновацій шляхом розробки та апробації конкретних механізмів реалізації завдань розвитку ЄПВО (національних рамок кваліфікацій, національних систем забезпечення якості ВО, ECTS тощо).

П'ятий (лондонський) етап (2007 – 2008 рр.) Мета етапу: подальший розвиток механізмів реалізації болонських реформ, узгодження наднаціональних цілей та національних пріоритетів розвитку вищої освіти. Особливість етапу полягала у спрямуванні освітньої політики на подолання перешкод, недоліків, негативного ставлення академічної громади та широкого кола стейкхолдерів до Болонського процесу, розвиток соціального виміру вищої освіти, підвищення рівня громадського контролю за забезпеченням соціальної справедливості у сфері освіти.. 7. Соціальний вимір. Збір інформації, підготовка взірця національного плану заходів, допомога в підготовці національних планів.

Шостий (львовенський) етап (2008 – 2009 рр.) Мета етапу: розвиток неперервної освіти, забезпечення соціальної справедливості в освіті, активізація участі ЗВО у розвитку національних інноваційних систем Особливістю етапу стало вирішення проблем розвитку ВО в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, зокрема, погіршення фінансування ВО в умовах кризи.

Сьомий (Бухарестський) етап (2010 – 2012 рр.) Мета етапу: сприяння розвитку академічної мобільності, удосконалення механізмів гарантування якості вищої освіти. Головною подією етапу став Бухарестський саміт (26-27 квітня 2012 р.), на якому було прийнято Комюніке «Максимальне використання нашого потенціалу: консолідація

Європейського простору вищої освіти» (Bucharest Communiqué, 2012)¹⁸³ та розроблено стратегію розвитку мобільності в Європейському просторі вищої освіти на період до 2020 року «Мобільність для вдосконалення освіти. Восьмий (Єреванський) етап (2013-2015 рр.) Метою етапу стало запровадження європейського виміру забезпечення якості вищої освіти шляхом розробки та затвердження нової редакції Стандартів та рекомендацій забезпечення якості у ЄПВО, побудованої на засадах студентоцентризму; розширення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО та надання їй більшої інклюзивності.

Дев'ятий (Паризький) етап (2015- 2018 рр.) Метою етапу стало розкриття повного потенціалу ЄПВО, подальше просування запровадження Болонського процесу, досягнення якого можна сформулювати формулою «мобільність - порівнюваність - прозорість – якість – привабливість – академічна свобода – доброчесність – інституційна автономія». Десятий (Римський) етап (2018 – 2020 рр.) Метою етапу стало підведення підсумків другого періоду розвитку ЄПВО та визначення подальших перспектив його розвитку як «простору, де здобувачі, працівники та випускники можуть вільно пересуватися, вчитися, викладати й проводити дослідження. ЄПВО буде повною мірою поважати фундаментальні цінності вищої освіти та демократії і верховенства права.

Виміри змін у національних системах вищої освіти країн членів Болонського клубу у контексті реалізації реформ

Політичний вимір Болонського процесу

Розгляд політичного виміру Болонського процесу передбачає характеристику змін у сфері освітньої політики у європейському регіоні, що відбуваються у рамках утворення ЄПВО. Предметом аналізу у цьому контексті є, політичні детермінанти, суб'єкти та механізми реалізації реформаційних перетворень, що складають основний зміст Болонського процесу. Провідною політичною детермінантою ініціювання та розвитку Болонського процесу ми вважаємо прагнення європейської громади посилити регіон як геополітичну єдність, що може успішно протистояти іншим світовим центрам сили. Освіта, а надто вища освіта, перетворилася в сучасних умовах на могутню складову забезпечення конкурентоздатності як окремих країн, так і велетенських геополітичних регіонів.

Соціальний вимір Болонського процесу

Соціальний вимір, на перший погляд, є предметом пріоритетного інтересу здобувачів як клієнтів освітніх послуг. Однак більш глибокий аналіз проблеми доводить, що його розгляд є значимим і для абсолютної більшості інших стейкхолдерів. Аналіз аргументації необхідності забезпечення соціального виміру змін, що має місце в документах Болонського процесу, дозволяє говорити про її багатоаспектний характер.. Соціальні гарантії держави в освітній сфері визнано необхідною умовою, що дає можливість диверсифікованим контингентам випускників закладів середньої освіти успішно вступити, навчатися та закінчити ЗВО

Академічний вимір Болонського процесу

Розгляд академічного виміру Болонського процесу передбачає характеристику тих його складових, що безпосередньо спрямовані на зміни навчального процесу. У даному контексті дослідники вважають за корисне виокремити якісні та кількісні аспекти реформаційних перетворень, що впливають на безпосереднього споживача освітніх послуг – здобувача.

Культурний вимір Болонського процесу

Реформи, що відбуваються у європейській вищій освіті у межах Болонського процесу, мають у більшості країн глибинний системний характер, тобто стосуються всіх аспектів діяльності вишів. Такі реформи трансформують академічну культуру, що

розвивалася в європейських університетах упродовж багатьох століть. У контексті розгляду проблеми ми трактуємо поняття «академічна культура» як систему професійних практик, норм поведінки, базових цінностей та базових установок, які реалізуються та поділяються всіма членами академічної спільноти, зокрема на інституційному рівні – університетської спільноти.

Болонський процес вступив у третю фазу свого розвитку, розраховану до 2030 року, тому аналіз пов'язаних з ним реформаційних перетворень зберігає свою актуальність.

Питання для самоконтролю.

1. Дайте характеристику ключових понять теми.
2. Схарактеризуйте суб'єкти Болонського процесу. Дайте визначення пріоритетів Болонського процесу з точки зору різних суб'єктів (стейкхолдерів) цього процесу.
5. Схарактеризуйте сутність Болонських реформ на різних етапах розвитку Болонського процесу. Поясніть особливості динаміки реформаційних перетворень у системах вищої освіти держав, що входять до Болонського клубу.
6. З'ясуйте, чи були принципові відмінності у логіці та хронології здійснення болонських реформ у різних національних системах вищої освіти, що входять у ЄПВО.
7. У чому полягають принципи формування ЄПВО на різних фазах цього процесу?

Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять із навчальної дисципліни

Практичне заняття № 1. ТЕМА: Становлення й розвиток порівняльної педагогіки.

МЕТА: З'ясування соціально-економічних передумов виникнення порівняльної педагогіки, розкриття етапів її розвитку як науки. Висвітлення внеску вітчизняних і зарубіжних педагогів-компаративістів.

Питання для обговорення:

- 1 Соціально-економічні передумови виникнення порівняльної педагогіки.
2. Періодизація розвитку порівняльної педагогіки. Загальна характеристика.
3. Порівняльна педагогіка в зарубіжних країнах. Визначні вчені-компаративісти.
4. Унесок вітчизняних науковців до розвитку теорії і практики порівняльно-педагогічних досліджень

Проблемні питання:

1. Розкрийте становлення й розвиток порівняльної педагогіки.
2. Здійсніть історико-ретроспективний огляд розвитку порівняльної педагогіки.
3. Проаналізуйте внесок вітчизняних дослідників до розвитку порівняльної педагогіки.
4. Розкрийте систему методів порівняльно-педагогічних досліджень.

Література:

Основна: 1, 3, 4.

Додаткова: 1, 3, 6.

Практичні завдання (1 завдання на вибір):

- Складіть схему системи педагогічних наук.
- Доповніть бібліографію до даної теми.
- Зробіть структурно логічну схему теми.
- Розробіть до даної теми тести.

Тематика доповідей (1 тема на вибір):

- Визначні вчені-компаративісти в історії зарубіжної педагогіки.
- Проблема визначення доцільності запозичення педагогічного досвіду для використання в інших соціально-економічних і культурних умовах.
- Використання зарубіжних педагогічних надбань у вітчизняній освітній системі: досвід і перспективи.

•Реалізація досвіду української педагогічної науки й творчої спадщини вітчизняних педагогів у зарубіжній школі.

Практичне заняття № 2 ТЕМА: Порівняльна педагогіка як наукова дисципліна й навчальний предмет.

Мета: Узагальнення знань про компаративну педагогіку як науку про тенденції розвитку світових освітніх систем.

Питання для обговорення:

1. Предмет, об'єкт і завдання порівняльної педагогіки.
2. Зв'язки порівняльної педагогіки з іншими науковими дисциплінами психологопедагогічного циклу.
3. Актуальні проблеми порівняльної педагогіки сучасності.

Проблемні питання:

1. Розкрийте провідні тенденції розвитку освітньої галузі на межі ХХ-ХХІ ст.
2. Розкрийте світові системи управління освітою: тенденції централізації та децентралізації.
3. Розкрийте полікультурність як принцип організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній і вищій школі зарубіжжя.

Література:

Основна: 1, 2, 3.

Додаткова: 1, 3, 6.

Практичні завдання (1 завдання на вибір):

1. Доповніть бібліографію до даної теми.
2. Розробіть структурно логічну схему теми.
3. Розробіть до даної теми тести.

Тематика доповідей (1 тема на вибір):

1. Індивідуалізація й диференціація освіти в сучасній зарубіжній педагогічній думці і практиці навчально-виховного процесу: сутність, зміст і форми.
2. Інтеграція як напрям розвитку освітнього простору в європейському й світовому масштабі.
3. Сучасні проблеми збереження національної педагогічної спадщини в умовах глобалізації.

Практичне заняття № 3. ТЕМА: Освітні реформи в країнах зарубіжжя.

МЕТА: З'ясування основних напрямів і змісту реформування світових освітніх систем професійної і вищої освіти.

Питання для обговорення:

1. Характеристика провідних напрямів сучасних освітніх реформ за кордоном.
2. Основні шляхи реформування системи вищої освіти в Німеччині, Франції, Іспанії та Італії.
3. Провідні тенденції розвитку вищої освіти Данії, Фінляндії, Швеції.
4. Специфіка освітньо-виховних систем у країнах Сходу: Китай і Японія.

Проблемні питання:

1. Розкрийте співвідношення виховного й освітнього компонентів у вищій школі зарубіжних країн: компаративний аналіз.
2. Проаналізуйте тенденції розвитку й досвід реформування педагогічної освіти в зарубіжних країнах.
3. Порівняйте педагогічну освіту Великобританії та США.
4. Проаналізуйте систему підготовки науково-педагогічних кадрів у Німеччині та Франції.

Література:

Основна: 1, 3.

Додаткова: 1, 3, 5, 6.

Практичні завдання (1 завдання на вибір):

1. Доповніть бібліографію до даної теми.
2. Розробіть структурно логічну схему теми.
3. Розробіть до даної теми тести.

Тематика доповідей та повідомлень (1 тема на вибір):

1. Полікультурність як принцип організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній і вищій школі зарубіжжя.
2. Порівняльний аналіз британської, американської й канадської моделей організації системи освіти.
3. Організація освіти в Німеччині, Франції, Іспанії та Італії.
4. Характеристика скандинавської моделі організації освітньої системи (Данія, Фінляндія, Швеція).
5. Дистанційне навчання в зарубіжних країнах як інноваційна технологія забезпечення освіти впродовж життя.
6. Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу за кордоном і в Україні.
7. Тенденції розвитку вищої школи розвинених країн.

Практичне заняття № 4. ТЕМА: Вища освіта України і Болонський процес.

Мета: Узагальнення знань про проблеми і напрями вдосконалення системи вищої освіти, про тенденції розвитку світових освітніх систем.

Питання для обговорення:

1. Інтеграція освіти й науки України до європейського освітнього й інформаційного простору.
2. Загальна характеристика ECTS.
3. Реформування вищої школи України у відповідності до вимог Болонського процесу.

Проблемні питання:

1. Проаналізуйте освітні технології у професійно-педагогічній підготовці вчителя за кордоном й в Україні.
2. Охарактеризуйте науково-педагогічні дослідження у педагогіці зарубіжжя.
3. Розкрийте реалізацію принципу верифікації інновацій у зарубіжній педагогіці
4. Охарактеризуйте системи стандартизації змісту освіти й професійно-кваліфікаційних вимог у зарубіжній педагогічній теорії і практиці.

Література:

Основна: 1, 3.

Додаткова: 1, 3, 6.

Практичні завдання (1 завдання на вибір):

1. Доповніть бібліографію до даної теми.
2. Розробіть структурно логічну схему теми.
3. Розробіть до даної теми тести.

Тематика доповідей (1 тема на вибір):

1. Болонський процес як прагнення до єдиного європейського освітнього простору.
2. Полікультурна педагогіка як стратегія інтеграції і збереження етнокультурної автентичності.
3. Проблеми реалізації принципу полікультурності у вітчизняній і зарубіжній школі.
4. Європейська кредитно-трансферна система (ECTS).
5. Вища освіта України і Болонський процес: проблеми адаптації.
6. Багаторівнева система підготовки кадрів у зарубіжній вищій школі.

7. Інтеграція освітніх систем як засіб підвищення якості освітніх послуг.

Практичне заняття № 5. ТЕМА: Альтернативні освітні заклади в країнах Заходу.

Мета вивчення: уточнити, систематизувати знання щодо альтернативних навчально-виховних закладів в країнах Заходу у ХХ ст.

Питання для обговорення:

1. Характеристика соціально-економічних і наукових чинників виникнення різних педагогічних концепцій педоцентризму на межі ХІХ–ХХ ст.
2. Аналіз концепцій „вільного виховання” М.Монтессорі, Р.Штайнера, педагогічної системи Д.Дьюї, „педагогіки особистості” Б.Отто, Г.Шаррельмана, концепцій „нового виховання” А.Фер’єра, Н.Демолена тощо.
3. Сутність експериментально-дослідницької роботи інноваційних шкіл Західної Європи в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.
4. Виникнення та розповсюдження мережі „нових шкіл”.
5. Відкриття вальдорфських шкіл, особливості їх навчально-виховного процесу. Діяльність антропософської громади.
6. Трудові школи Німеччини. Г.Кершенштейнер.
7. Альтернативні школи другої половини ХХ сторіччя та головний напрямок інновацій.

Література:

Основна: 1, 3.

Додаткова: 1, 3, 6.

Практичні завдання:

1. Підготувати доповідь «Моделі шкільних систем».

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Заповнити таблицю: Основні напрями в розвитку сучасної альтернативної школи

Модифікуючі нововведення	Радикальні нововведення

**Дидактичне забезпечення самостійної роботи
Дисципліни «Порівняльна педагогіка»**

Тема	Завдання	Рекомендована література	Форма контролю
1. Основні концепції порівняльної педагогіки	Скласти ментальну карту «Основні концепції порівняльної педагогіки». Знайти визначення ключових понять теми, визначення внести у глосарій на платформі Moodle.	Основна 1. Будник О. Порівняльна педагогіка : методичні рекомендації до вивчення курсу. URL: http://194.44.152.155/elib/local/2290.pdf 2. Компаративна педагогіка вищої школи. Електронний посібник для самостійної роботи здобувачів наукового ступеня «доктор філософії» спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/педагогіка. Полтава, 2019. URL: http://surl.li/acspb	Співбесіда, презентація ментальної карти, обговорення в групі. Перевірка визначень, внесених у глосарій.
2. Освітня політика як інструмент реалізації суспільних та економічних	Напишіть творчий проєкт на одну з запропонованих тем: Професійна освіта: тенденції освітньої політики Європейського союзу.	4. Сбруєва А. Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти : навчальний посібник. Суми: СумДПУ	Співбесіда, презентація творчого проєкту, обговорення в групі.

цілей держави та задоволення потреб населення	Модернізація освіти в контексті підтримки суспільних та економічних змін та управління ними. Стратегічні напрями розвитку освіти у провідних країнах світу. Проблеми розвитку освіти в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. Найважливіші сучасні експерименти та освітні інновації в галузі освіти за кордоном. Програми міжнародної співпраці в галузі освіти.	імені А. С. Макаренка, 2021. 319 с. URL: http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/10917/1/Comparative_Higher_Education_Handbook_2021n.pdf 5. Смолюк І., Смолюк С. Порівняльна педагогіка: навчально-методичний посібник. Луцьк : ФОП Покора І.О. 2019, 238 с. Додаткова 1. Кухта М., Ваколя З. Порівняльна педагогіка: методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 17 с. URL: http://surl.li/acspw 2. Локшина О. Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання. Український педагогічний журнал. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2016_2_3 . 3. Локшина О. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. Український педагогічний журнал, 2019 № 3. С. 21–30. URL: http://uej.undip.org.ua/upload/iblock/c76/c7686993 4. Мельник Н. Переклад англomовної педагогічної термінології у компаративних дослідженнях. Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів і сектору безпеки: Матер. III Міжн. наук.–практ. конф. Київ, 2019. С. 102–105. 5. Павленко В. Компаративна педагогіка: Посібник–практикум. Житомир, 2019. 60 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/30382/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf 6. Порівняльна педагогіка: методологічні орієнтири українських компаративістів : хрестоматія / авторський колектив, Київ. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714839/1/maket_2.pdf	
3 Роль і напрями діяльності в галузі проведення компаративістських досліджень з освіти	Підготувати доповідь, презентацію, у яких розкрити роль і напрями діяльності в галузі проведення компаративістських досліджень з освіти таких організацій: – Міжнародне бюро з виховання ЮНЕСКО. – Римський клуб. – Організація з міжнародної співпраці і розвитку (ОЕСД). – Рада Європи. – Міжнародне товариство з дослідження шкільних досягнень.	3. Локшина О. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. Український педагогічний журнал, 2019 № 3. С. 21–30. URL: http://uej.undip.org.ua/upload/iblock/c76/c7686993 4. Мельник Н. Переклад англomовної педагогічної термінології у компаративних дослідженнях. Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів і сектору безпеки: Матер. III Міжн. наук.–практ. конф. Київ, 2019. С. 102–105. 5. Павленко В. Компаративна педагогіка: Посібник–практикум. Житомир, 2019. 60 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/30382/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf 6. Порівняльна педагогіка: методологічні орієнтири українських компаративістів : хрестоматія / авторський колектив, Київ. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714839/1/maket_2.pdf	Співбесіда, презентація доповіді, обговорення в групі.
4. Структура та методологічні засади порівняльних досліджень	Підготувати повідомлення на одну з запропонованих тем: 1. Вибір засобів отримання інформації для проведення порівняльного дослідження. 2. Особливості організації порівняльного дослідження. 3. Аналіз та інтерпретація результатів порівняльного дослідження Використовуючи сучасні інформаційні технології, створити мультимедійну презентацію результатів. Презентувати результати власної роботи.	5. Павленко В. Компаративна педагогіка: Посібник–практикум. Житомир, 2019. 60 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/30382/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf 6. Порівняльна педагогіка: методологічні орієнтири українських компаративістів : хрестоматія / авторський колектив, Київ. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714839/1/maket_2.pdf	Співбесіда, презентація результатів власної роботи, обговорення в групі.
5. Система	Скласти таблицю:	Основна	Співбесіда,

вищої освіти України	Порівняння систем освіти України, Великої Британії, Швеції, Німеччини і Франції. На основі вивчення систем освіти визначити перспективні напрями запозичення досвіду цих країн у розвитку вищої освіти України.	1. Будник О. Порівняльна педагогіка : методичні рекомендації до вивчення курсу. URL: http://194.44.152.155/elib/local/2290.pdf 2. Компаративна педагогіка вищої школи. Електронний посібник для самостійної роботи здобувачів наукового ступеня «доктор філософії» спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/педагогіка. Полтава, 2019. URL: http://surl.li/acspb 4. Сбруєва А. Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти : навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 319 с. URL: http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/10917/1/Comparative_Higher_Education_Handbook_2021n.pdf 5. Смолюк І., Смолюк С. Порівняльна педагогіка: навчально-методичний посібник. Луцьк : ФОП Покора І.О. 2019, 238 с. Додаткова	презентація складеної порівняльної таблиці, обговорення в групі.
6. Приватні заклади у сучасних освітніх системах	1. Підготуйте есе-роздум (1-2 стор.) і станьте учасником дискусії: «Роль і місце приватного освітнього закладу в системі освіти». У тексті дайте відповідь і обґрунтуйте: «Плюси і мінуси приватної освіти»	4. Сбруєва А. Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти : навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 319 с. URL: http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/10917/1/Comparative_Higher_Education_Handbook_2021n.pdf 5. Смолюк І., Смолюк С. Порівняльна педагогіка: навчально-методичний посібник. Луцьк : ФОП Покора І.О. 2019, 238 с. Додаткова	Співбесіда, презентація есе-роздуму, обговорення в групі.
7. Тенденції розвитку освіти в США та Японії.	На основі вивчення систем вищої освіти США та Японії провести їх порівняння за етапами здійснення порівняльного дослідження. Визначити критерії порівняння. Обґрунтувати висновки і перспективні напрями запозичення досвіду цих країн у розвитку вищої освіти в Україні. Підготувати доповідь за знайденими матеріалами (3-4 сторінки тексту, наявність посилань на джерело).	Додаткова 1. Кухта М., Ваколя З. Порівняльна педагогіка: методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 17 с. URL: http://surl.li/acspw 2. Локшина О. Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання. Український педагогічний журнал. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2016_2_3 . 3. Локшина О. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. Український педагогічний журнал, 2019 № 3. С. 21–30. URL: http://uej.undip.org.ua/upload/iblock/c76/c7686993 4. Мельник Н. Переклад англійської педагогічної термінології у компаративних дослідженнях. Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів і сектору безпеки: Матер. III Міжн. наук.–практ. конф. Київ, 2019. С. 102–105. 5. Павленко В. Компаративна педагогіка: Посібник–практикум. Житомир, 2019. 60 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/30382/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5	Опитування, співбесіда, презентація підготованих матеріалів.
8. Система контролю і оцінки знань у світовій освіті	Провести міні-дослідження зарубіжного досвіду оцінки знань. Підготувати доповідь/презентацію за знайденими матеріалами (1-2 сторінки тексту, наявність посилань на джерело; 10-15 слайдів).	4. Мельник Н. Переклад англійської педагогічної термінології у компаративних дослідженнях. Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів і сектору безпеки: Матер. III Міжн. наук.–практ. конф. Київ, 2019. С. 102–105. 5. Павленко В. Компаративна педагогіка: Посібник–практикум. Житомир, 2019. 60 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/30382/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5	Опитування, співбесіда, презентація підготованих матеріалів.

		%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf 6. Порівняльна педагогіка: методологічні орієнтири українських компаративістів : хрестоматія / авторський колектив, Київ. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714839/1/maket_2.pdf	
--	--	--	--

Виконана робота зараховується кількістю балів відповідно до розподілу балів, які отримують здобувачі.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.

Вимоги до есе.

Есе (Французьке *essai* «спроба, проба, нарис», від лат. *exagium* «зважування») – літературний жанр прозового твору невеликого обсягу й вільної композиції.

Есе – самостійна творча робота здобувача. Мета есе полягає в розвитку навичок самостійного творчого мислення та письмового послідовного викладу власних думок. Есе дозволяє авторові навчитися чітко й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, використовувати основні категорії аналізу, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, аргументувати свої висновки; володіти науковим стилем мовлення. Есе повинне містити: чіткий виклад суті поставленої проблеми, включати самостійно проведений аналіз цієї проблеми з використанням концепцій і аналітичного інструментарію, розглянутого в рамках дисципліни, висновки, що узагальнюють авторську позицію з поставленої проблеми. Есе виражає індивідуальні враження та міркування автора з конкретного приводу або предмета й не претендує на вичерпне трактування. Відносно обсягу й функції межує, з одного боку, з науковою статтею й літературним нарисом (з яким есе нерідко плутають), з іншого боку – з філософським трактатом.

Структура есе:

Вступ: місія здобувача щодо розгляду теми есе, його авторське бачення або обґрунтування вибору цієї теми. Мета та завдання роботи – очікуваний результат роботи в цілому та конкретні результати, які будуть отримуватися в ході розкриття теми. На цьому етапі дуже важливо правильно сформулювати питання, на які ви збираєтеся знайти відповідь у ході свого дослідження. При роботі над вступом можуть допомогти відповіді на наступні питання: «Чи потрібно давати визначення термінам, що пролунали в темі есе?», «Чому тема, яку я розкриваю, є важливою в даний момент?», «Які поняття будуть залучені в мої міркування?», «Чи можу я розділити тему на трохи більше дрібних підтем?» і т. д.

Основна частина: теоретичні основи обраної проблеми й виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій щодо питання. У цьому полягає основний зміст есе й це являє собою головні труднощі. Тому важливе значення мають підзаголовки, на основі яких здійснюється структурування аргументації; саме тут необхідно обґрунтувати (логічно, використовуючи дані або строгі міркування) пропоновану тезу. Залежно від поставленого питання аналіз проводиться на основі наступних категорій: причина – наслідок, загальне – особливе, форма – зміст, частина – ціле, сталість – мінливість.

Висновок: узагальнення й аргументовані висновки до теми й т. д. Підсумовує есе або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині. Методи, що рекомендують для складання висновка: повторення, ілюстрація, цитата. Висновок може містити такий дуже важливий, що доповнює есе, елемент як взаємозв'язків з іншими актуальними темами та проблемами.

Рекомендації щодо використання інформаційних технологій.

Мультимедійні продукти й інформаційні технології представляють широкі можливості для різних аспектів навчання. Одними з основних можливостей і переваг інформаційних технологій і засобів мультимедіа у разі їх застосування у навчальному процесі являються:

- одночасне використання декількох каналів сприйняття здобувача в процесі навчання, за рахунок чого досягається інтеграція інформації, що доставляється різними органами чуттів;

- можливість симулювати складні реальні експерименти;
- візуалізація абстрактної інформації за рахунок динамічного представлення процесів;
- можливість розвинути когнітивні структури і інтерпретації здобувачів.

Мультимедійні засоби навчання й інформаційні технології, що використовуються, повинні відповідати системі психологічних, дидактичних і методичних вимог. До специфічних дидактичних умов відносять:

- адаптивність до індивідуальних можливостей здобувача;
- інтерактивність навчання;
- реалізація можливостей комп'ютерної візуалізації учбової інформації;
- розвиток інтелектуального потенціалу здобувача;
- системність і структурно-функціональна зв'язаність представлення матеріалу;
- забезпечення повноти (цілісності) і неперервності дидактичного циклу навчання.

В якості основного технічного засобу інформаційних технологій виступає комп'ютер, оснащений необхідним програмним забезпеченням і мультимедійним проектором. Комп'ютер не замінює собою викладача, а являється лише засобом здійснення педагогічної діяльності, його помічником. Завдяки своїм можливостям і розвитку технічних засобів інформаційні технології можуть застосовуватися при проведенні практично всіх видів навчальних занять. Аналіз педагогічної літератури і досвід викладання дозволили виділити декілька основних аспектів застосування засобів мультимедіа в навчальному процесі при проведенні різних видів занять. В процесі читання лекції лектор, маючи у своєму розпорядженні обмежений об'єм часу, викладає основні поняття курсу та дає направляючі вказівки і пояснення здобувачам до змісту самостійно вивченого матеріалу. В цих умовах для підвищення якості й ефективності навчання збільшується значення візуалізації освітньої інформації.

Викладач в мультимедіа лекційній аудиторії отримує замість дошки та крейди потужний інструмент для представлення інформації в різномірній формі (текст, графіка, анімація, звук, цифрове відео та ін.). В якості джерела ілюстративного матеріалу в цьому випадку найбільш зручно використовувати CD ROM чи HTML документи. Мультимедійні лекції можна використовувати для викладання практично всіх курсів. Якість і степінь засвоєння навчального матеріалу, а також вплив на активізацію пізнавальної діяльності, як показує практика і проведене дослідження, істотно зростає.

Таким чином, використання інформаційних технологій істотно покращує сприйняття й осмислення питань, що розглядаються здобувачами, створює більш комфортні умови для аудиторної роботи здобувачів і викладачів. Традиційно на лекційних заняттях використовуються презентації – набір слайдів, представлених у певному порядку. Презентація демонструється на великому екрані за допомогою мультимедійного проектора і служить ілюстрацією до розповіді. В якості інформаційного наповнення презентації можуть бути використані різні види інформації (текстова, аудіо, графічна, анімація, відео та ін.).

В якості методичних рекомендацій по застосуванню презентацій пропонується наступний алгоритм підготовки до заняття:

- визначити тему, ціль і тип заняття;
- скласти тимчасову структуру лекції, у відповідності з основною ціллю намітити задачі і необхідні етапи для їх досягнення;
- продумати етапи, на яких необхідні інструменти мультимедіа;
- із резервів комп'ютерного забезпечення відбираються найбільш ефективні засоби;
- розглядається доцільність їх застосування в порівнянні з традиційними засобами;
- відібрані матеріали оцінюються по часу: їх тривалість не повинна перевищувати санітарних норм, рекомендується продивитись і врахувати інтерактивний характер матеріалу;
- створюється часова розгортка лекції;
- при нестачі комп'ютерного ілюстративного матеріалу чи програмного матеріалу проводиться пошук в бібліотеці або мережі інтернет;
- із знайденого матеріалу складається презентаційна програма.

Створюючи лекцію із застосуванням мультимедіа, рекомендується керуватись такими критеріями відбору інформації:

- зміст, глибина і об'єм навчальної інформації повинні відповідати пізнавальним можливостям здобувачів, враховувати їх інтелектуальну підготовку та вікові особливості;

- слайди презентації повинні містити тільки основні моменти лекції (основні визначення, схеми, анімаційні та відео фрагменти, що відображають сутність вивчаючих явищ);
- при відборі матеріалу для зорового ряду опису моделі уникати дальніх планів і дрібних деталей;
- слід уникати великих текстових фрагментів. Недопустимо використовувати для читання тексту полоси прокрутки чи кнопки переходу від екрану до екрану;
- виділяти в текстах найбільш важливі моменти, використовуючи напівжирний чи курсивний шрифт;
- загальна кількість слайдів не повинна перевищувати 20–25;
- не варто перенавантажувати слайди різноманітними спец ефектами, інакше увага здобувачів буде зосереджена саме на них, а не на інформаційному наповненні слайду;
- на рівень сприйняття матеріалу великий вплив має кольорова гама слайда, тому необхідно підібрати правильне забарвлення презентації, щоб слайд добре «читався»;
- необхідно чітко розрахувати час на показ того чи іншого слайду, щоб презентація була доповненням до лекції, а не навпаки.

Таким чином, мультимедійні засоби навчання дозволяють:

- підвищити інформативність лекції;
- стимулювати мотивацію навчання;
- підвищити наочність навчання за рахунок структурної надмірності;
- здійснити повтор найбільш складних моментів лекції (тривіальна надмірність);
- реалізувати доступність і сприйняття інформації за рахунок паралельного представлення інформації в різних модальностях: візуальної і слухової (перманентна надмірність);
- організувати увагу аудиторії в фазі її біологічного зниження (25–30 хвилин після початку лекції та останні хвилини лекції) за рахунок художньо-естетичного виконання слайдів-заставок або за рахунок доцільно застосованої анімації та звукового ефекту;
- здійснити повтор (перегляд, коротке відтворення) матеріалу попередньої лекції;
- створити викладачу комфортні умови роботи на лекції.

Рекомендації до складання ментальної карти (інтелектуальної карти).

Ментальна карта (mind-map, mindmapping) – це графічне відображення процесів багатовимірного мислення. Ментальні карти є зручною, ефективною технікою візуалізації мислення та альтернативного запису. Суть побудови ментальної карти полягає в тому, щоб за допомогою зрозумілих символів, образів, об'єктів, асоціацій, якими мислить людина, наочно зобразити карту знань на обрану тему.

Сфера застосування:

- Генерація ідей, їх аналіз у пошуках рішення, узгодження і впровадження потенційного рішення.
- Упорядкування інформації у вигляді логічного ланцюжка подій, ідей і фактів.
- Опрацювання інформації. Техніка майнд меппінг дозволяє читати швидше, запам'ятовувати більше, краще концентруватися.
- Стратегічне думання: можливість поглянути на проблематику повністю та враховуючи всі особливості. Складання планів, розуміння своїх цілей, опис напрямків діяльності.
- Вийти за рамки своїх же власних обмежень.

Правила створення. Для ефективного користування будь-яким інструментом необхідно ознайомитися з інструкцією. 10 простих правил створення карт:

1. Починаємо з центральної ідеї посередині чистого аркушу, використовуючи малюнок і хоча б 3 кольори.
2. Вибираємо ключові слова і друкованим текстом наносимо на гілки, використовуючи верхній та нижній регістр. Можна додавати картинки, символи, коди.
3. Кожен елемент (слово/картинка) повинен мати власну гілку.
4. Лінії повинні бути з'єднані, починаючи від центральної ідеї.
5. Центральні лінії товстіші, органічні і текучі. Всі наступні гілки тонші в залежності від радіального розходження від центру.

6. Робимо лінії такої ж довжини, як і слово/картинка.
7. Використовуємо кольори на власний розсуд і на всій карті пам'яті.
8. Розробляємо свій особистий стиль майнд меппінгу.
9. Використовуємо акценти і показуємо асоціації на своїй карті пам'яті.
10. Зберігаємо ясність інтелектуальної карти, використовуючи радіальну ієрархію в цифровому порядку або охоплюючи всі гілки.

Веб-сервіси для створення ментальних карт: [Mindomo](#) - програмне забезпечення створення діаграм зв'язків за допомогою Інтернету. До 3-х карт в безкоштовному режимі; [MindMeister](#) - Веб 2.0 додаток для побудови діаграм зв'язків, підтримує експорт у pdf, FreeMind (. Mm), MindManager 6 (. Mmap), а також у документ. Rtf або у вигляді зображення (. Jpg., Gif., Png). До 3-х карт в безкоштовному режимі; [Bubbl.us](#) - інтернет-сервіс спільного створення діаграм зв'язків. Безкоштовно можна створити до 3-х діаграм, і це єдине обмеження; [SpiderScribe](#) - безкоштовний сервіс (Adobe Flash). У вузлах карти можуть міститися: простий текст, картинка (jpg, png), дата (календар), карта (GoogleMap), або прикріплений файл. Експорт до jpg і png. Підтримується спільна робота над картою. Інтерфейс англійська, з підтримкою кирилиці; FreeMind - вільна програма для створення карт пам'яті. FreeMind написана на Java і розповсюджується згідно із загальною публічною ліцензією GNU. Програма має розширені можливості експортування. Експорт XHTML дозволяє створити карту-схему з розгалуженою структурою і посиланнями на зовнішні джерела.

Перелік питань до екзамену з дисципліни «Порівняльна педагогіка»

1. Об'єкт, предмет, функції та завдання порівняльної педагогіки.
2. Внутрішньопедагогічні та міжгалузеві зв'язки порівняльної педагогіки.
3. Методи порівняльно-педагогічних досліджень.
4. Національні моделі взаємодії освітньої та наукової діяльності університету.
5. Болонський процес як стратегія формування Європейського простору вищої освіти.
6. Університет в інноваційній системі суспільства.
7. Розвиток університетської освіти в Європі та в Україні.
8. Моделі університету та їх теоретичне обґрунтування.
9. Передболонський період європейської інтеграції у сфері вищої освіти.
10. Етапи розвитку Болонського процесу.
11. Виміри змін у національних системах вищої освіти країн членів Болонського клубу у контексті реалізації реформ: політичний вимір; соціальний вимір; академічний вимір; культурний вимір.
12. Чинники розвитку інноваційного менеджменту вищої школи у глобальному контексті.
13. Менеджмент міжнародної діяльності університету: світовий досвід.
14. Фандрейзинг як інноваційний підхід до менеджменту вищої школи.
15. Забезпечення якості вищої освіти: європейський, національний та інституційний виміри.
16. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі ВО.
17. Особливості функціонування структур зовнішнього та внутрішнього ЗЯВО в Україні.
18. Законодавча база наукової та інноваційної діяльності у вищій школі України.
19. Етапи розвитку наукової й інноваційної місії університетів світу.
20. Управління науковою діяльністю сучасного університету.
21. Питання наукової та академічної доброчесності у Європейському просторі вищої освіти та Європейському науковому просторі.
22. Актуальні компетентності, необхідні на ринку праці в умовах суспільства знань. Європейська та національна рамки кваліфікацій.
23. Студентоцентрований підхід до організації освітнього процесу у вищій школі.
24. Цифровий підхід в інноваційній освітній діяльності вищої школи.
25. Регіоналізація як чинник розвитку вищої освіти.
26. Інтернаціоналізація вищої освіти.
27. Масовізація вищої освіти.
28. Політична, економічна та культурна глобалізація як чинник розвитку вищої освіти.